KALI THE FEMININE FORCE

Ajit Mookerjee

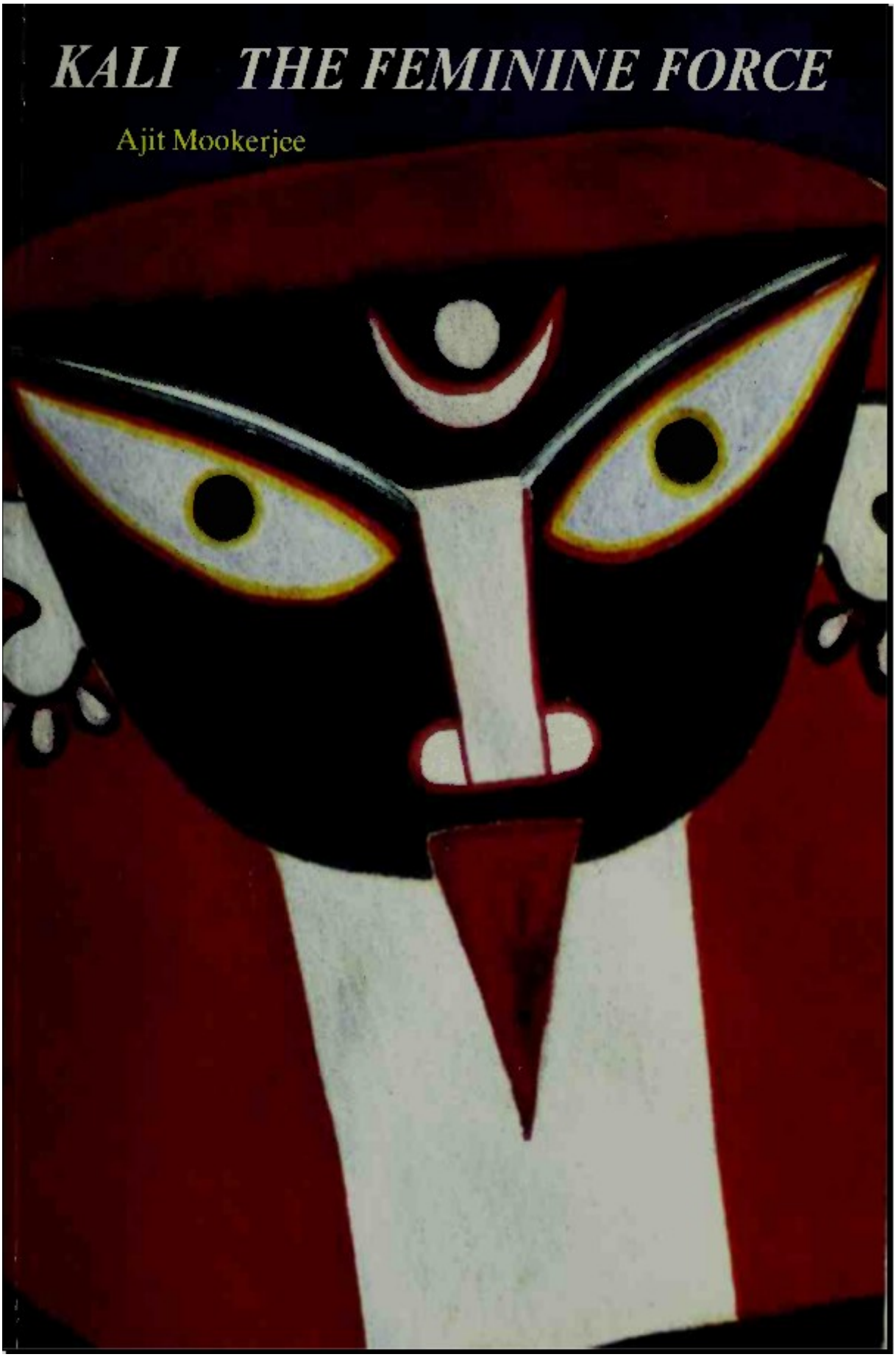

Ajit Mookerjee

KALI

Forța feminină

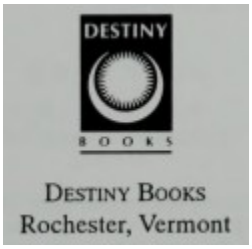

Cuprins

PREFAȚĂ

Cultul lui Sakti
Divinitatea feminină
Forța feminină
Manifestările lui Kalï
Mama Divină
Realitatea supremă
Picturile din Kalighat
Imnuri închinate lui Kàli

Femeia este creatoarea universului,
universul este forma ei;
femeia este temelia lumii,
ea este adevărata formă a universului.
Orice formă ar lua, fie că este forma unui bărbat sau a unei femei,
aceasta este forma superioară.
În femeie se regăsește forma tuturor lucrurilor,
a tot ceea ce trăiește și se mișcă în lume.
Nu există bijuterie mai rară decât femeia,
nici o condiție superioară celei a unei femei.
Nu există, nu a existat și nu va exista niciun destin
care să se compare cu cel al unei femei;
nu există niciun regat, nicio bogăție care să se compare cu o femeie;
nu există, nu a existat și nu va exista
niciun loc sfânt asemănător unei femei.
Nu există rugăciune care să se compare cu o femeie.
Nu există, nu a existat și nu va exista nici o yoga
care să se compare cu o femeie,
nicio formulă mistică și niciun ascetism
care să se ridice la nivelul unei femei.
Nu există, nu au existat și nu vor exista bogății
mai valoroase decât femeia.

Saktisarigama Tantra

MULȚUMIRI

Din transformarea ei după o vizită la Templul Vaisno Devi din Jammu-Kashmir, Sudha, soția mea, aproape în stare de transă, a pictat imaginea lui Kail prezentată la pagina 3 și pe copertă. Din 1957, atât de multe lucruri s-au întâmplat în jurul acestei imagini, încât ar putea fi numite aproape o serie de miracole. Inspirația mea de a scrie această carte a venit din această viziune, pentru care îmi exprim profunda recunoștință. De asemenea, îi sunt îndatorat Dr. Madhu Khanna pentru diversele sale sugestii și lui J.R. Bhalla pentru ajutorul și încurajarea sa. lui M.C. Joshi și, în special, lui Ajit K. Dutta pentru cooperarea sa sinceră și pentru unele traduceri; Dr. K.C. Pandey, pe a cărui traducere în engleză a sistemului Krama al Șaivismului din Kashmir m-am bazat pentru capitolul intitulat *Realitatea Supremă*; lui Swami Jagadiswarananda pentru traducerea sa în engleză a *Devi Mahatmyam* și profesorului Edward J. Thompson și Arthur Marsman Spencer pentru traducerea în engleză a unora dintre cântecele lui Ramprasad; și, în final, femeilor din cartierele roșii din Calcutta, care mi-au oferit ocazia să ascult înnebunitoarea lor *Syama-sangita*, cântecele devoționale ale Mamei Kali și cântecele Vaishnava *Padavali-kīrtan*, menținând vie o mare tradiție străveche, pentru care numele lor ar trebui scrise cu litere de aur.

A. M.

PREFAȚĂ

Kali s-a manifestat pentru anihilarea puterii masculine demonice, cu scopul de a restabili pacea şi echilibrul. Multă vreme, forţe asurice (demonice) brutale dominaseră şi oprimaseră lumea. Chiar şi zeii puternici s-au dovedit neputincioşi şi au suferit înfrângerea în faţa lor. Au fugit în dezordine, într-o umilinţă totală, o stare cu greu potrivită pentru fiinţe divine. În cele din urmă, s-au rugat cu disperare Fiicei Himalaya să-i salveze atât pe zei, cât şi pe oameni. Zeii şi-au trimis energiile sub formă de jeturi de foc, iar din aceste energii a apărut Marea Zeiță Durga.

În marea bătălie pentru distrugerea celor mai arogante şi mai agresive fiinţe jumătate om, jumătate fiară, zeiţa Kali a izvorât din fruntea lui Durga pentru a se alătura luptei aprige. Fiind aspectul „puternic" al lui Durga, Kali a fost numită „îngrozitoare" sau „teribilă" în comentariile masculine, fără a înţelege sensul interior al episodului. Provocarea reprezentată de **sakti** (forţa feminină), cu vasta sa literatură Sakta, nu a fost prezentată în mod corespunzător lumii din punct de vedere feminin pentru a scoate la iveală adevărul acesteia. Chiar şi observaţiile superficiale asupra episodului Durga, făcute de o scriitoare, pot oferi o licărire a unei perspective care a fost ignorată şi distorsionată de o cultură falică extremă.

„Ce conţine povestea [lui Durga] pentru noi?", scrie Leonie Caldecott în "*Dansul războinicei*". „*Ei bine, pentru început, faptul că zeii nu şi-au putut schimba singuri situaţia şi au trebuit să creeze o zeiţă, nu un alt zeu, care să o facă pentru ei. Într-o situaţie blocată, femeia este singurul element în mişcare*." Un alt lucru demn de remarcat este faptul că dualismul zei/anti-zei, bine/rău, are mult de-a face cu impasul, fapt departe de a fi irelevant pentru războaiele reci reale pe care puterile militare le desfăşoară în lumea de astăzi. Acest dualism îşi propune, de asemenea, să menţină femeile la locul lor, făcând din condiţia feminină jumătatea indezirabilă a ecuaţiei dualiste. Singura modalitate prin care Durga poate modifica consecinţele acestei diviziuni este prin utilizarea unei adaptabilităţi care nu este disponibilă în mod normal sub regimul dualist...

Numele **Durga** înseamnă "*Dincolo de Atingere*". Pentru mine, acesta este un ecou al autonomiei feroce şi virginale a războinicei. De fapt, *multe dintre figurile asociate cu ea sunt oficial virgine*. Acest lucru nu este înţeles în sensul limitativ înţeles de ordinea patriarhală, ci mai degrabă în sensul lui Esther Harding: ea este „*una-în-sine-însăşi*" sau, aşa cum spune Nor Hall, "*nu-aparţine-niciunui-bărbat*". Mai mult decât atât, o parte din sfera de influenţă dincolo de care se plasează ea cu atâta fermitate este sfera încercării societăţii de a o descrie ei însăşi. Cu cât imaginile la dispoziţia femeilor sunt mai represive, cu atât condiţia de fecioară devine o apărare împotriva acestora. În cazuri extreme, femeile vor respinge însăşi feminitatea, dacă condiţia de a fi „incapabilă să se mişte liber", atât fizic, cât şi psihic, este percepută ca însoţind-o în mod necesar.[1]

Puţini cercetători occidentali au înţeles semnificaţia lui Kali. Ea a fost ridiculizată de primii scriitori şi misionari occidentali ca zeiţa-patroană a bandiţilor. Phoolan Devi, o „regină bandită" contemporană, care a suferit violuri şi umilinţe din partea femeilor care mâncau femei înainte de a-şi încheia cariera violentă, s-a predat autorităţilor în 1983 sub o imagine a zeităţii sale alese, Durga; sora ei mai mică a comentat că „Dumnezeu îi transformă pe bărbaţi în sfinţi, dar bărbaţii sunt cei care transformă femeile în bandite".[2]

Kali a fost venerată atât de sfinţi, cât şi de păcătoase. Imaginea ei este reprodusă astăzi de cele mai noi dispozitive electronice şi adoptată în legătură cu mişcarea feministă ca simbol pentru a transmite mesajele lor. Aceste noi apariţii nu diminuează în niciun fel semnificaţia lui Kali.

---

1 Leonie Caldecott, "Dansul războinicei" în „*Mergând pe apă. Femeile vorbesc despre spiritualitate*", ed. Jo Garcia şi Sara Maitland, Londra 1983, pp. 11-12.

2 Richard Shears şi Isobel Gidley, *Devi, regina bandiţilor*, Winchester, Massachusetts şi Londra. 1984.

Dimpotrivă, dacă privim în profunzime situația, vom descoperi că putem explica multe fenomene în termenii aceloraşi valori umane.

Durga îndreptându-se spre luptă. Școala Pahari, cca. secolul al XVIII-lea, guașă pe hârtie

Am suferit consecinţele puterii dezechilibrate suficient de mult timp. Lumea noastră nu mai poate tolera perturbările şi distrugerile provocate de forța demonică. În actuala Epocă *Kali*, Kali este răspunsul şi va trebui să anihileze din nou pentru a dezvălui adevărul lucrurilor, care este misiunea ei, şi pentru a reda naturii noastre acea spiritualitate feminină divină pe care am pierdut-o.

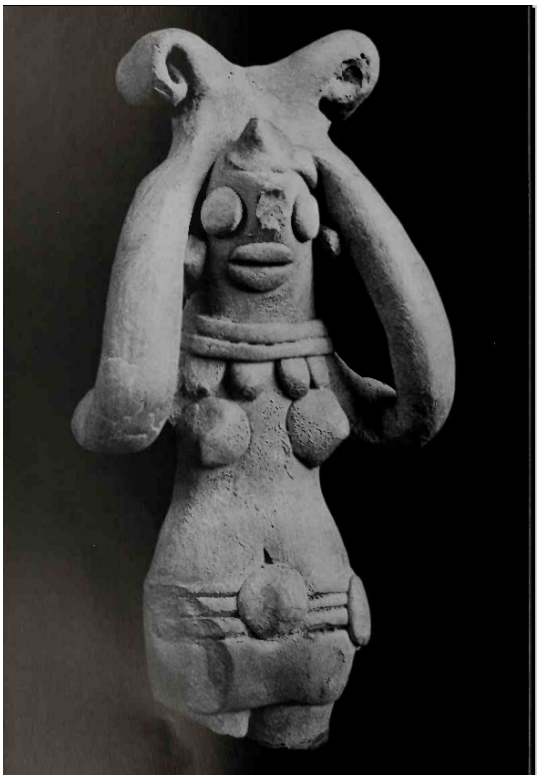

Zeiță-mamă, cca. 2500 lângă Harappa, teracotă

1 - Cultul lui Sakti

Prin tine este născut acest univers,
Prin tine este creată această lucrare!,
O, Devi, prin tine este protejată.

Devi-Mahatmya

Sakti înseamnă putere, forță, energia feminină, căci ea reprezintă principiul creativ primordial care stă la baza cosmosului. Ea este forța energizantă a întregii divinități, a fiecărei ființe și a fiecărui lucru. Întregul univers este manifestarea lui Sakti. Un Sakta, un adept al cultului lui Sakti, o consideră Realitatea Supremă. Latura ritualică a filosofiei Sakta constă în venerarea diferitelor forme ale acestei Energii Universale personificate ca o zeiță. Sakti este cunoscută sub numele general **devi**, din rădăcina sanscrită **div** care înseamnă *a străluci*. Ea este Strălucitoarea, căreia i se dau nume diferite în locuri diferite și în înfățișări diferite, ca simbol al puterilor dătătoare de viață ale universului.

India este singura țară în care zeița este încă venerată pe scară largă astăzi, într-o tradiție care datează din cultura Harappa din jurul anului 3000 î.Hr. și chiar mai devreme. Zeița-mamă și cultele fertilității în care predomină divinitățile feminine par să fi constituit credințele religioase indigene ale perioadei preistorice. Un megalit preistoric este încă venerat ca altar al Mamei Pământ, **Bolhai**, în Madhya Pradesh, India Centrală.

Altarul Mamei Pământ, Bolhai. Megalit, Madhya Pradesh

Zeița este reprezentată de o piatră netedă, ovală, acoperită cu roșu. Piatra de vârf are aproximativ doi metri lungime și sună ca un clopot atunci când este lovită sau când este frecată de o altă piatră într-un ritual încă practicat. Întreaga suprafață a fost modelată fără unelte metalice ca o reprezentare a Mamei Pământ, care este „abstracția personificată a vieții cosmice”. Ea este prima creație și concepută ca Marea Mamă. În regiunea Kaimur din India Centrală, arheologii descriu triunghiuri concentrice „unde gresia concreționară și, în special, lamele triunghiulare sunt amplasate ca altare pentru venerarea principiului feminin. Shakti, care a fost construită de grupul de vânători/culegători din paleoliticul superior terminal”.[3] Acest monument din paleoliticul superior este cunoscut local sub numele de Altarul Kalika Mai (Mama Kali). Un alt monument din aceeași zonă este altarul preistoric Kerai Ki Devi. Din Kashmir, prin lanțul Vindhyan, până în India de Sud, monumentele datând încă din anii 8000-2000 î.Hr. simbolizează „marea putere activă din univers”, principiul feminin, Sakti.

3 J.M. Kenoyar, J.D. Clark, J.N. Pal și G.R. Sharma. „Un altar din paleoliticul superior din India”, Antiquity, LVII, 1983, p. 89.

Placă cu zeița Pământului. cca. 800 î.Hr. din Lauriya-Nandangarh. Aur.

În multe părţi ale Indiei, domurile şi dolmenele megalitice sunt construite ca „pântece”, iar intrările lor seamănă cu pasajul ionic al Marii Mame. Şi sanctuarele din peşteri sunt identificate cu pântecele Mamei Pământ. Cuvântul sanscrit pentru sanctuar este **garbha-grha**, care înseamnă ”cameră uterină”.

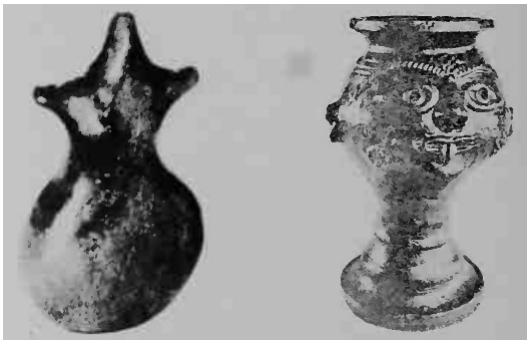

Zeiță în formă de vas. În dreapta, figurină din cca. 1500 î.Hr., Bilwali, teracotă.

Kali-ghata, oală cu apă care simbolizează totalitatea zeiței, ”purna”, sinele ei întreg și nediferențiat. Bengalul de Vest, formă tradițională

Zeița-virgină și Marea Mamă, Mathura, cca. 300 î.Hr., teracotă

Simboluri ale abundenței și ale puterii proliferative a naturii. Yakshi, zeița bogăției și gardiană a comorii, secolele I-II d.Hr., fildeș.

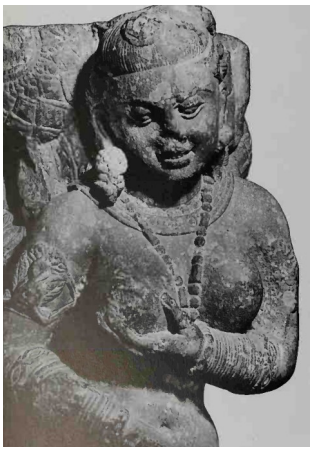

Sri, zeița bogăției și abundenței, secolul al II-lea d.Hr., Mathura, gresie.

Salabhanjikd, o zeiță a copacilor ale cărei gesturi sinuoase evocă ritmurile naturii, 800 d.Hr., piatră.

Zeița copacilor, secolul al II-lea d.Hr. Mettitura, piatră

Descoperirile calcolitice de la Bilwali, tot în India Centrală, sau de la Nevasa, Maharastra, prezintă figurine ale zeiței-mamă de tip „arhaic”, cu fese și capete, nasuri, brațe și sâni exagerate. Figurinele zeiței-mamă sau ale zeiței-fecioare sunt, de asemenea, răspândite în Mathura, Ahichhatra, Bhita, Kosambi, Kolhapur, Nasik, Ter, Sonepur și Somnalh; și avem zeița-Pământ din Lauriva-Nandangarh și Zeițele Abundenței din perioada Suriga (secolul al II-lea î.Hr.) și perioada Kushana (secolele I-II d.Hr.). Multe dintre figurile-mamă arată prin uzură și decolorare că, de-a lungul secolelor, oamenii le-au atins părțile ionice, deoarece zonele genitale sunt considerate sursa întregii vieți și focalizarea energiei cosmice a Mamei. Sânii, burta și intrarea ionică a Mamei erau obiecte de atingere reverențioasă.

Din săpăturile de la Navada Toli avem un borcan sub forma unei figuri feminine nude, datat în mileniul al II-lea î.Hr., care reprezintă o zeiță-mamă, ea însăși simbolizată de vas, care este omologul uterului. Fabricarea vaselor de cult este încă răspândită în India, simbolizând modelarea vieții și renașterea. Vasul în sine, ca simbol al corpului și al uterului fertil al Mamei, semnifică recurența ciclică, spre deosebire de viziunea patriarhală a timpului liniar. Mai mult, ”simbolismul feminin al vasului la cel mai înalt nivel este vasul transformării spirituale”.[4]

Este interesant de observat ritul antic prin care un prinț indian care dorea merite trebuia să intre într-un vas mare făcut din aur, un „pântece de aur” înalt de trei coți, și că preoții efectuau ceremoniile de **garbhadhana** (concepție) așa cum ar fi făcut-o în cazul unei femei însărcinate. Prințul era ulterior scos din „pântecele de aur”, iar alte ritualuri prescrise erau îndeplinite de preoți ca și cum prințul ar fi fost un copil nou-născut.[5] O ceremonie de renaștere este încă practicată pe scară largă, chiar și astăzi, la pubertate, când este cunoscută sub numele de ritul „**dvija**”, *cel născut de două ori* - „născut din pântece” și „născut din rit” - un fenomen al creatoarei materne a vieții. *Aitareya Brahmana* prescrie ritualuri preliminare în care bărbatul consacrat, după ce se îmbracă, se retrage într-o colibă. Acolo trebuie să rămână de la răsăritul soarelui până la apusul soarelui și nu trebuie să i se vorbească în acest timp. El stă ghemuit cu pumnii strânși ca un embrion. Coliba este identificată cu pântecele, iar robele cu *placenta*.[6]

Dovezile supremației feminine sunt larg răspândite în India, fie că este venerată ca Natură sau forță vitală, ca Mamă sau Fecioară, ca Mare Zeiță sau ca Realitate Supremă. Pe lângă figurinele-zeiță descoperite în diverse situri arheologice precum Harappa și Mohenjo-daro, *Atharva Veda*, care reflectă modul de viață și gândirea popoarelor indigene (spre deosebire de religia *Rig Vedei*), arată că religia și credința pre-vedice, non-ariene, erau în mare măsură orientate spre femei. Într-adevăr, studiul literaturii vedice dezvăluie că divinitățile feminine populare în cultele indigene au influențat chiar și gândirea religioasă vedică și că unele dintre aceste zeități au fost absorbite în panteonul vedic.

Pe lângă galaxia de zeități feminine puternice care au devenit covârșitor de populare în toată India în vremurile post-vedice, panteonul vedic avea o singură zeiță de comparat în importanță și influență: **Aditi**. Aditi este considerată de clarvăzătorii vedici drept marele pântec în care a intrat întregul univers. *Rig Veda*[7] o numește progenitoare a creației cosmice. Ea îl poartă pe Agni, zeul focului și zeul creator, în pântec, ca o mamă. Aditi este Yoni-ul Universului, Pântecul-Mamă. Aproape toți zeii importanți ai panteonului vedic își datorează nașterea ei.

Aditi are o legătură strânsă cu lumina. Este o Devi strălucitoare și luminoasă. Este, de asemenea, desemnată drept susținătoare a legii. Aditi este enumerată printre gardienii **Rta**, *Ordinea Cosmică*. Este o zeiță binevoitoare și blândă. În *Rig Veda*[8], i se oferă rugăciuni pentru protecția omenirii. Aditi este cea care împlinește dorințele cuiva. Este o zeitate puternică și de neegalat în grandoare. Aditi îi dăruiește copilului fericire, asemenea unei mame. Este o zeitate a gospodăriei. În natura sa generoasă, Aditi este identificată cu vaca, deoarece laptele stocat în vaca cosmică se revarsă ca hrană zilnică, neepuizându-se niciodată și circulând ca substanță vitală în tot ceea ce

4 Ann Belford Ulanov, Femininul în psihologia jungiană și în teologia creștină, Evanston, 1971.
5 D.C. Sircar, The Sakta Pithas, Delhi 1973
6 *Man*. No. 129, 1932.
7 Rig Veda, 7, 10, 4.
8 Rig Veda. 8, 47, 9.

există. Aditi vedică este deja stabilită ca forță generativă feminină și este considerată aproape zeița-mamă în panteonul vedic.

Alte zeițe celebrate în Vede sunt Usas, marea zeiță a zorilor; Ratri, zeița care personifică noaptea înstelată, care ocupă un loc atât de important în panteonul vedic încât un imn special din Rig Veda[9] îi este adresat ca o zeitate radiantă; zeița bogăției Sri (Lakshmi), onorată de imnul *Devi-sukta* din *Rig Veda*; Surya, zeița Soarelui, și Prithivi, zeița Pământului. Alte divinități feminine erau considerate puteri creatoare.

Gayatri vedică este atât o divinitate feminină care ocupă un loc unic și exaltat, cât și o mantră extrem de sacră. Chiar și astăzi este venerată, iar *mantra* ei este indispensabilă în orice rit major. Vac (sau Sarasvati), marea zeiță a vorbirii sau a învățăturii, uneori și o zeiță a râului, reprezintă energia divină sau **sakti** inerentă în tot - animale, oameni, zei, univers. Cele opt versete ale imnului *Devi-sukta*[10] care conțin această caracterizare sublimă, precum și *Ratri-sukta* (imnul către Ratri), ocupă un loc proeminent în ritualul Sakti din vremurile ulterioare. Cultul dezvoltat al Sakti din vremurile ulterioare nu a fost puțin îndatorat conceptelor despre zeiță din epoca vedică timpurie. Însăși noțiunea de energie cosmică aflată la rădăcina Sakti a Saktaismului se bazează pe tema centrală a *Devi-sukta*. [11]

Kali întruchipând energiile creației și dizolvării. Nepal, cca. secolul al XVII-lea, guașă pe hârtie.

9 Rig Veda, X, 127.

10 Rig Veda, X, 125.

11 Jitendra Nath Banerjee, ”Câteva aspecte ale cultului Shakti în India antică”. Buletinul Institutului de Cultură al Misiunii Ramakrishna, 1953.

Vac. zeiță reprezentând vorbirea și cuvântul, prin urmare asociată cu creația. Divinitatea ei este consemnată în Rig Veda. cca. 1500 î.Hr., cea mai veche literatură din lume. Rajasthan, secolul al XVII-lea, guașă pe hârtie.

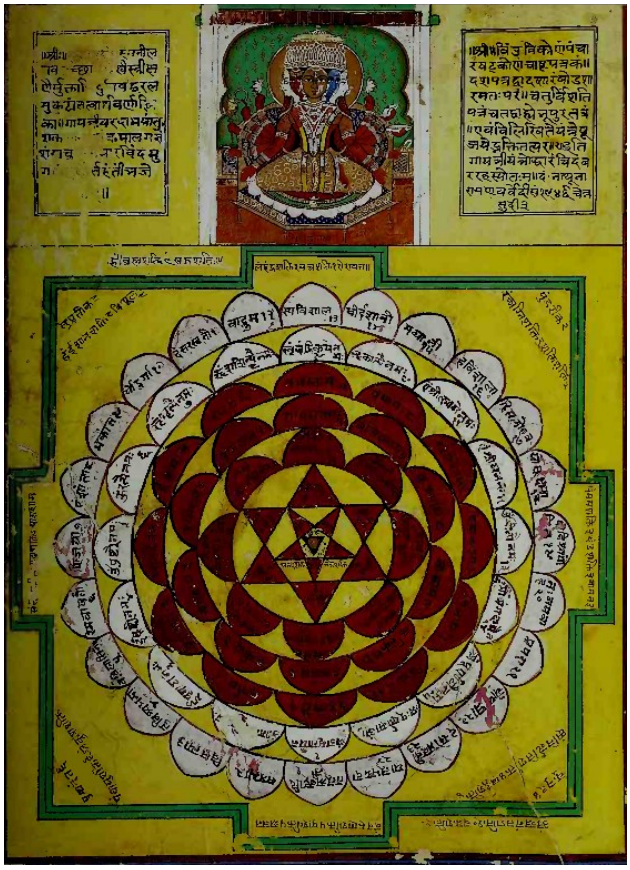

Gayatri, zeiță vedică reprezentând viața, energia și creația, a cărei diagramă yantra se desfășoară în inele lărgite de petale de lotus. Rajasthan, cca. secolul al XVIII-lea, guașă pe hârtie.

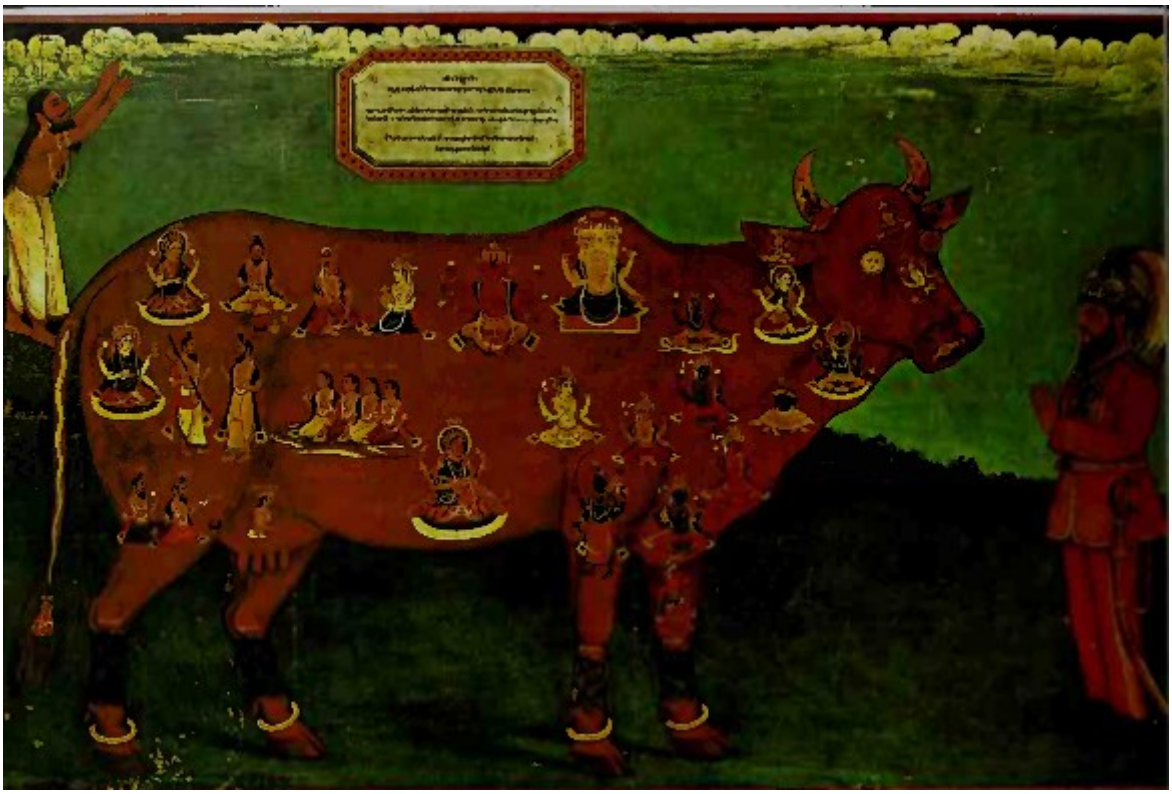

Adorația Vacii Cosmice. În perioada medievală (Pauranică), fiecare parte a corpului vacii este considerată lăcașul unei zeități, de la nări unde locuiesc Asvinii până la vârful cozii unde se ascunde Yanta, zeul morții. Nepal, cca. secolul al XVIII-lea, guașă pe pânză.

Vacă Cosmică. Taurul era considerat subordonat vacii în perioada vedică. Rig Veda menționează vaca ca „aghnya”, nesupusă legii, în timp ce Purāna medievale prescriu cultul vacii la trei date din octombrie-noiembrie. Rajasthan, secolul al XI-lea, guașă pe hârtie.

Dacă în cadrul patriarhal al perioadei vedice, zeițele pre-vedice au trecut într-o oarecare măsură în „clandestinitate”, ele reapar în literatura post-vedică, iar în hinduismul clasic și medieval își recapătă poziția și importanța anterioară. Termenul **Sakti** este aplicat în special acestei faze. Literatura epică și pauranică dă nenumărate nume de zeițe puterii feminine universale, iar diversele zeițe iau forme iconografice distincte. Sute de tratate au fost scrise, din jurul anului 200 d.Hr. până în prezent, pentru consolidarea și dezvoltarea cultului Sakti. Niciunul dintre textele din perioada timpurie nu a supraviețuit până în prezent, dar cunoștințele noastre despre ele se bazează pe lucrările filosofice și religioase autorizate ale sistemului Sakti din perioada post-budistă până în jurul anului 1200 d.Hr.[12]. Termenul **Tantra** a ajuns să fie folosit pentru astfel de lucrări.

Oală cu apă învelită într-o pânză roșie și așezată pe o movilă de pământ.
Rit tradițional, Rajasthan

Reprezentare populară a lui Lakshmi, zeița bogăției și a norocului.
Bhulus reprezintă elementele

În perioada medievală, o divinitate feminină este considerată „puterea” zeului său consort și este adesea reprezentată ca fiind superioară lui. În doctrina **tantra** și Shakta, puterea feminină (sakti) este supremă, iar zeii sunt practic retrogradați pe o poziție secundară. Chiar și marele zeu Siva a trebuit să folosească o femeie ca mesager, atunci când zeița Kali i-a spus să facă acest lucru. Ea este numită **Siva-duti** („mesagera lui Siva”) într-un episod din Devi-Māhatmya.[13] În forma sa supremă, Sakti este identificată de închinătorii ei ca Mahadevī sau Mahamaya, Marea Zeiță. Ea este Puterea care creează și distruge, pântecele din care toate lucrurile provin și la care toate se întorc.

12 Gopi Nath Kaviraj, ”Sakta Philosophy”, History of Philosophy, Eastern and Western, ed. S. Radhakrishnan, p. 402.

13 Devi-Mahatmya sau Durga-saptasati (cunoscut în mod popular sub numele de Candi), din *Markandeya Purana*.

Altare dedicate Marii Zeițe se găsesc de-a lungul și de-a latul Indiei. Ea este „Mama” sau „Marea Mamă”.

Marea Mamă trăiește, ”schimbătoare, dar neschimbătoare”, atât în tradițiile clasice, cât și în cele populare. La Harappa, o figură feminină nudă este reprezentată cu susul în jos, cu picioarele despărțite și o plantă ieșind din yoni.

Rudha și Krishna, doi îndrăgostiți care personifică Natura (Prakriti) și Conștiința Pură (Purusha), forțe duale care susțin universul. Școala Kangra, cca. secolul al XVIII-lea, guașă pe hârtie

Zeița râului Gahga. Bengal. Secolul al XII-lea d.Hr., piatră

O zeiță similară, pe o sigiliu Gupta timpuriu din teracotă, are picioarele depărtate într-o postură aproape identică, dar un lotus iese din gâtul ei în loc de vegetație din pântece.

Femeia Cosmică. La nivelul yoni-ului ei se află Brahma, creatorul; la sânul ei, Vishnu, păstrătorul; la capul ei, Shiva, Conştiinţa Pură, care reprezintă dizolvarea şi reabsorbţia. Rajasthan, secolul al XVIII-lea, guaşă pe hârtie

Astfel de reprezentări simbolice provin dintr-un arhetip, deşi fiecare formă poartă amprenta unei anumite comunităţi. Imaginea antică a vegetaţiei care iese din corpul zeiţei reapare în jurul anului 400 d.Hr. în *Devi-Mahaimya*, unde se spune că Devi, în aspectul ei Sakambhari, îşi hrăneşte poporul nevoiaş cu vegetaţie produsă din propriul corp. Corpul ei este pământul, sursa vieţii vegetale şi a tot ceea ce trăieşte. Ca zeiţă a vegetaţiei, o forţă vitală preocupată de creşterea culturilor, zeiţa este cunoscută sub numele de Annapurna. Plenitudinea Hranei, seva hrănitoare a întregii fiinţe.

În India de astăzi, ca şi acum cinci mii de ani, predomină agricultura. Fiecare sat are propria zeiţă şi alte obiecte de cult, iar majoritatea **grama-devatelor** (zeităţi sate) sunt feminine. În sudul Indiei, fiecare sat are asocierea sa cu Amma sau Mamele, iar cultul lor este principala practică religioasă a locuitorilor satului. Sătenii printre care au apărut zeiţele-mamă şi zeiţele fertilităţii continuă să-şi centreze viaţa religioasă pe ritualuri menite să restabilească forţa solului, iar zeităţile lor pământeşti sunt adevărate zeităţi ale vegetaţiei în tradiţia antică.

Întrucât ritualurile zeițelor transmise din antichitate se concentrează adesea pe izvoarele creșterii și hrănirii, multe plante sunt folosite în cultul zeiței. Ritualul lui Navapatrika, de exemplu, include nouă.

Zeița care locuiește într-un copac sau la marginea apei, sau într-o piatră sau într-un altar, apare sub multe nume diferite și în multe forme diferite. Uneori, o zeiță poartă numele întregii regiuni. Chiar și vastul subcontinent este denumit „Mama India", iar pământul este cunoscut sub numele de **nadimatrika**, "îngrijit de râuri". Zeița nu este doar sursa misterioasă a vieții, ci este chiar solul, atotcreator și atotconsumător. Este o putere sau o forță care este întotdeauna și pretutindeni obligată să se manifeste și să se extindă în multiplele aspecte ale vieții.

Pentru Școala Trika din Kashmir, principiul creativ feminin este **Vimarsa sakti**, "lumea din pântecele ei". Calitatea principiului vital este ***spanda*** (vibrație), conform *Tantrei Lakshmi*. Sakti este vibrația spontană, plenitudinea stării sale de fericire și izbucnirea bucuriei sale o obligă spre auto-dezvoltare. „Când Sakti se extinde sau se deschide (**unmishati**), Universul ia ființă, iar când ea se adună sau se închide (**nimishati**), universul dispare ca o manifestare, un fenomen nesfârșit al sinelui ei total care se „deschide" și se „închide", aducând la existență nenumărate universuri."[14] Zeița alternează etern între o fază de manifestare (**sristhi**) și dizolvare sau revenire la potențialitate (**pralaya**): între spațiul și timpul relativ, care este curbat sau circular (**vrittakara**), și Spațiul Absolut (**svasvyata-vyom**) și Timpul, adâncimile întunecate absolute, Mahakali. În momentul dizolvării cosmice, universul obiectelor fizice este retras din nou în Sakti, pe măsură ce totul se prăbușește spre interior într-o singură dimensiune: „bindu" sau starea de sămânță.

Sakti este cunoscută și sub numele de **Svatantrya**, care înseamnă *independență* sau *libertate*, deoarece existența ei nu depinde de nimic străin de ea însăși, și **Vimarsa**, care înseamnă *a fi mai multe lucruri în același timp*. Ea este chiar considerată substanță, deoarece toate obiectele posibile sunt latente și se manifestă în pântecele ei. „Nu au nicio existență în afară de Sakti și, ca atare, sunt ca atribute ale acestei substanțe".

În cosmologia tantrică, întregul univers este văzut ca fiind construit din și susținut de forțe duale, Sakti și Siva, principiile feminin și masculin; deși, așa cum spune Devi în *Devibhagavata*: „În momentul dizolvării finale, nu sunt nici masculin, nici feminin, nici neutru", «Ea» este fără formă, fără atribute, în aspectul ei suprem al Realității.

14 Traducere de Jaideva Singh, *Spanda Karikas. Pulsația Divină*.

2 - Divinitatea feminină

Privește o femeie ca pe o zeiță
a cărei energie specială este
și onorează-o în această stare.
Uttara Tantra

Toate centrele de pelerinaj există în corpul femeii.
Purascharanollasa Tantra

Fiecare entitate, feminină sau masculină, este o manifestare a lui Sakti și Siva, dar Sakti se manifestă mai puternic în feminin, iar Saktismul ridică principiul feminin la primat. Acum se știe că „prima alegere sau impulsul primordial al naturii este de a [produce] o femeie". Genetic vorbind, viața fiecăruia este inițial feminină și „numai atunci când o substanță nouă, hormonul masculin, este adăugată fătului, sexul acestuia se schimbă".

În diversitatea culturală a Indiei, viziunea sacrului ca femeie nu a încetat niciodată. "Femeile sunt divinitate, femeile sunt respirație vitală", afirmă *Sarvollasa Tantra*. „Femeile sunt zeița, femeile sunt viața... Fii mereu printre femei în gând", se spune că Buddha l-a sfătuit pe înțeleptul Vasistha. Femeia este cel mai înalt obiect al devoțiunii. Potența ei dinamică aduce o viziune a zeiței și a Absolutului. Ca întruchipare vie a Sakti, ea împărtășește principiul creativ. Participarea ei egală, chiar superioritatea, este esențială pentru tantrism în fiecare dintre aspectele sale.

În ritualul tantric al uniunii numit **asana**, *yoghinī* sau **sakti** este reprezentată de o femeie vie care întruchipează întreaga natură a feminității, esența tuturor *sakti*-urilor în diversele lor aspecte. Transformată simbolic într-o zeiță în timpul ritualului, partenera joacă un rol dinamic. Ea „este", în carne și oase, Zeița.

Preferințele personale înnăscute sau dobândite, tinerețea sau vârsta, frumusețea sau urâțenia, statutul social înalt sau scăzut, chiar și relațiile, nu au nicio semnificație pentru ritualul Saktismului. Într-adevăr, cu cât mintea este mai îndepărtată de standardele patriarhale ale frumuseții feminine, cu atât mai bine. Orice femeie reprezintă femininul primordial în forma sa cea mai pură, o personificare a totalității a cărei esență o face arhetipală, **anima** lui Jung. Când era mare preot și poet din Bengalul secolului al XV-lea, Chandidas, s-a îndrăgostit de o spălătoreasă, Rami, în ciuda puternicei opoziții a societății, s-a apropiat de zeitatea templului său, zeița Bashull, care i-a spus: „nicio zeitate nu-ți poate oferi ceea ce această femeie îți poate oferi". Într-o altă poveste, regele Krodha a fost sfătuit să meargă la Yoni-mandala și să obțină mântuirea prin atașamentul față de **panca-vesya**, cele cinci prostituate celeste.

Sri Caifanya, născut în 1485 în Navadvipa, Bengalul de Vest, și venerat în timpul vieții sale ca sfânt, chiar ca o încarnare a lui Krishna. În etapele pierdute ale vieții sale, a devenit feminin asemănător lui Radhà - în dragostea sa pentru divin. Bengal, cca. secolul al XVIII-lea, ulei pe carton.

Mai mult, se spune că adeptul masculin al cultului Sakti devine ideal dacă, prin tehnici rituale, el îşi poate trezi propria calitate feminină. Se sugerează chiar că ar trebui să treacă printr-un proces de travestism (cunoscut sub numele de **Sakhi-bhāva**, ”a dezbrăca bărbaţii”) pentru a atinge identificarea completă cu zeitatea. Travestismul ritualic pentru bărbaţi este încă practicat, în special în vaishnavism. Bărbaţii poartă haine şi podoabe femeilor şi chiar respectă o perioadă lunară de retragere de câteva zile. Conform doctrinei vaishnavite, ”toate sufletele sunt feminine pentru Realitatea Supremă”.

Devi cu Yoni-niandala pentru meditaţie şi adorare. Hainachal Pradesh, cca. secolul al XVII-lea, bronz.

Ardhanarisvara, zeitatea care posedă atribute masculine şi feminine conjugate, semnifică totalitatea psihică. După cum scrie Ann Belford Ulanov în „Femininul în psihologia jungiană” şi în „Teologia creştină”: „Integrarea, sau plenitudinea spirituală, este întruparea şi exprimarea sinelui care include şi transcende alternativa masculin-feminin.” Astfel, Jung ne aminteşte că nu putem atinge sănătatea spirituală neglijând niciunul dintre aceste elemente.[15]

În Saktism, femeile şi bărbaţii nu sunt în război, ci prin unicitatea lor colectivă realizează plenitudinea feminină a universului. Ei sunt imaginile pe pământ ale principiului cosmic unitar şi, în dezechilibru, perturbă echilibrul macrocosmic. Cei doi trebuie să fie una în relaţiile masculin-feminin, pentru ca, aşa cum a spus Vivekananda, ”să se restabilească echilibrul esenţial în lume între energiile şi calităţile masculine şi feminine. Pasărea spiritului umanităţii nu poate zbura cu o singură aripă.”

Triunghiul, *yoni-yantra*, semnul imemorial al femeii, o reprezintă pe Marea Mamă ca sursă a întregii vieţi, pântecele cosmic. **Yoni** este preamărită ca o zonă sacră, punctul de transmitere pentru forţele subtile, poarta către misterele cosmice. În sculpturi, zeiţa este reprezentată întinsă pe spate cu picioarele întinse pentru adorare sau stând în picioare cu picioarele depărtate, în timp ce închinătorii de sub arcul picioarelor ei beau **yoni-tattva**, ”Esenţa Sublimă”. În Yonitantra, **yoni** este

15 Ann Belford Ulanov. op. cit., p. 176.

descris ca având zece părți, fiecare parte fiind legată de o manifestare a Devi.[16] Pentru **yoni-puja** sau ritul vulvei, vulva unei femei vii sau reprezentarea sa în pictură, piatră, lemn sau metal este venerată ca simbol al zeiței.

El este Ea (Kùmakalâvilasa). Femeie și bărbat uniți susțin și echilibrează „Taurul Taurilor”, marele vehicul animal al lui Siva (jos), simbol al puterii falice, Nepal, secolul al XVIII-lea, piatră.
Stânga, figură hermafroditică, Chota, secolul al XI-lea, bronz

Ardhanarisvara, doi într-unul, reprezentând echilibrul aspectelor feminine și masculine care alcătuiesc o singură ființă umană. Vikrampur (Bangladesh), cca. secolul al XII-lea, piatră.

16 *The Yonitantra*, ed. J.A. Shoterman, Bañaras 1972.

Ritul de venerare a yoni. Stând sub arcul picioarelor unei yogini, un devotat bea „yoni-tattva”, „esența sublimă”. Madura, cca. secolul al XVII-lea, piatră.

Un templu faimos din Kamakhya, lângă Gauhati, în Assam, este dedicat cultului **yoni**. Conform *Puranelor* şi *Tantrelor,* Siva a devenit inconsolabil la moartea iubitei sale soții. El a rătăcit pe pământ într-un dans nebunesc cu trupul neînsufleţit al lui Sati pe umăr. Vishnu, urmându-l pe Siva, a tăiat corpul lui Sati bucată cu bucată pentru a-i uşura povara. Acolo unde fragmente din corpul şi membrele ei au căzut la pământ, au luat naştere cincizeci şi unu de Sakti-**pitha**, centre de pelerinaj. Organul de generare al lui Sati a căzut la Kamakhya, iar un templu a fost construit pe vârful dealului pentru a marca locul. Nu conține nicio imagine a zeiței, dar în adâncurile altarului există o crăpătură în formă de **yoni** în stâncă, adorată ca Yoni-ul lui Sakti. Un izvor natural din peșteră menține crăpătura umedă. În timpul Ambuvachi (iulie-august), după prima explozie a musonului, are loc o mare ceremonie, deoarece apa se înroşeşte din cauza oxidului de fier, iar băutura rituală este simbolică pentru **rajas** sau **ritu** al Devii, sângele ei menstrual. În Kerala, o ceremonie numită *Trippukharattu* se ține de opt sau zece ori pe an. În aceste perioade, o pânză înroșită înfășurată în jurul imaginii zeiței este căutată cu ardoare de pelerini şi prețuită ca o relicvă sfântă. În alte locuri, formațiunile stâncoase care conţin grote naturale sunt considerate sacre, iar pelerinii sunt puşi să se târască printr-un tunel care reprezintă canalul de naştere şi sunt consideraţi născuţi din nou. Rezervoarele şi bazinele de formă triunghiulară erau concepute ca **Yoni-kundas** (**kunda** înseamnă „al universului”). Dealurile cu vârfuri rotunjite şi izvoare sunt numite **Stana-kundas** (**stana** înseamnă „fântână la sâni”). A te îmbăia în *Yoni-kunda* şi a bea apa din izvoarele sacre zeiței sunt ritualuri populare şi sunt considerate de bun augur.

În saktism, tabuul menstrual este desfiinţat, iar fluidul menstrual este considerat sacru şi devine obiect al venerației. O femeie care menstruează este plasată într-o categorie specială în timpul practicii ritualice. Se spune că energia ei în acest moment este diferită ca şi calitate, iar ritmul care are loc în corpul ei pare a fi legat într-un mod misterios de procesele naturii. „La menstruație, când corpul îşi elimină hrana sanguină, o femeie simte adesea o colectare a energiei şi sentimentelor sale către un centru mai profund, sub pragul conştiinței”.[17] În **chakra-puja** (ritualul de cultul în grup) tantrikelor „mâinii stângi”, fluidul menstrual poate fi luat ca băutură rituală

17 Ann Belford Ulanov, op. cit.. p. 176.

împreună cu vinul, iar un omagiu special este adus **yoni**-ului, atingându-l cu buzele și ungându-l cu pastă de lemn de santal, în timp ce participanta oferă o libație dintr-un vas ritualic în formă de yoni numit **arghya** sau **kusi**.

Adorarea yoni-ului, o scenă sculptată sub imaginea unei zeițe la Templul celor Șaizeci și Patru de Yogini, Bheraghat, Madhya Pradesh, secolul al XII-lea, piatră.

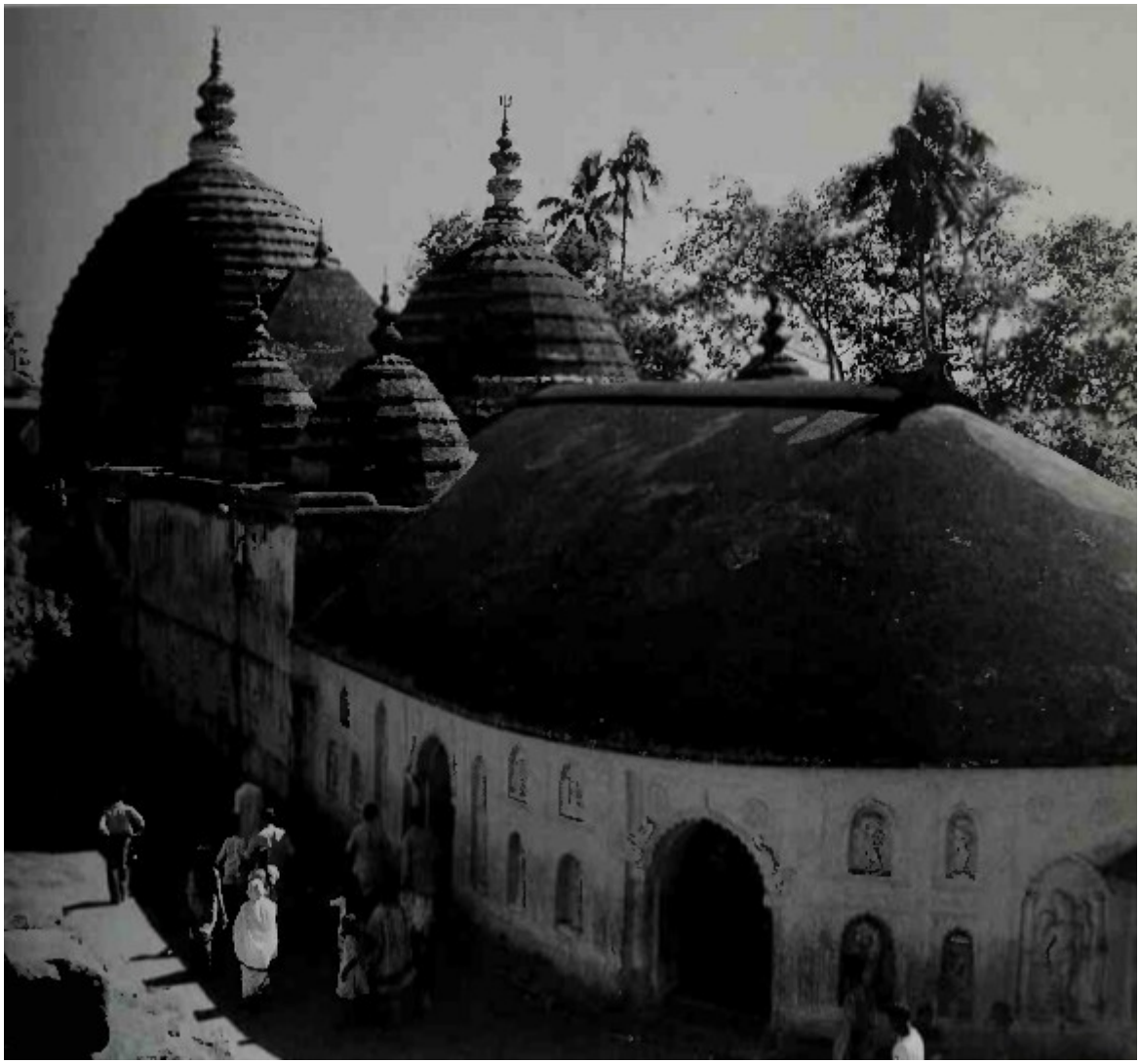

Un altar yoni, templul de pelerinaj din secolul al XVI-lea al lui Kamakhya. Assan.

Un „templu” megalitic: acoperiș cu cupolă peste un pasaj yonic îngust care duce la o cameră interioară, Kerala.

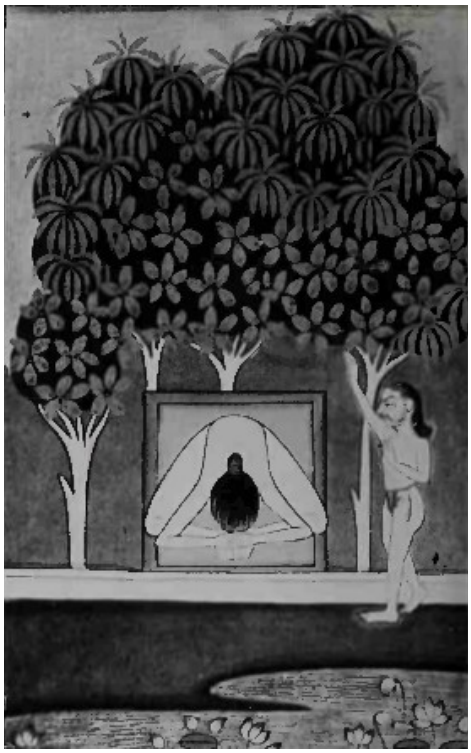

Yoni-kunda. Când yoni-ul este orientat spre altarul de sacrificiu, devine „Urdhvayoni” - „yoni-ul în poziție verticală”. Triunghiul feminin este îndreptat în sus. Yoni-dsana, postura yoghinului simbolizând sursa uterului. Rajasthan, cca. secolul al XVIII-lea, guașă pe hârtie.

O piscină tradițională în formă de yoni de culoare purpurie.

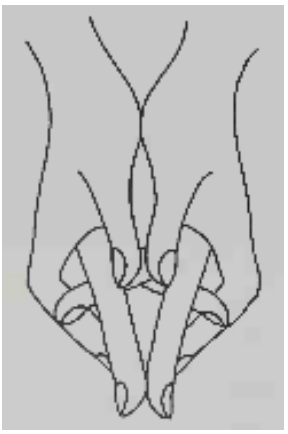

Yoni-mudra, gestul cu degetul care delimitează triunghiul yonic.

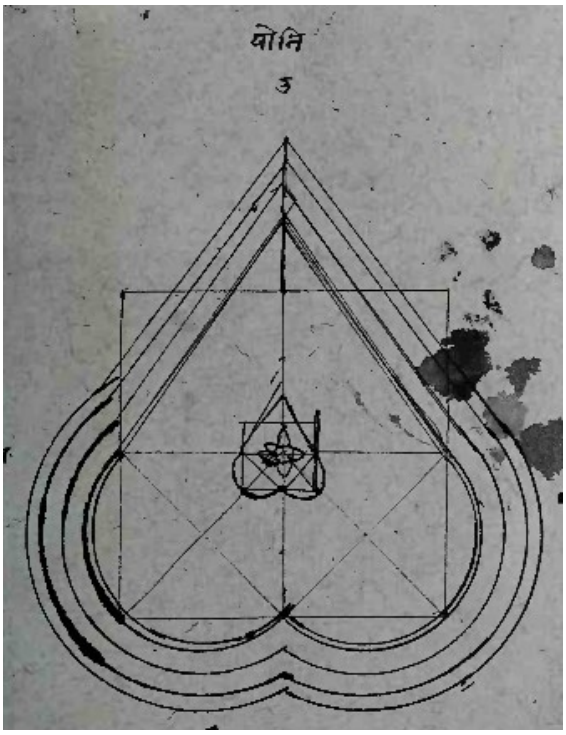

Diagrama Urdhvayoni, Rajasthan, începutul secolului al XIX-lea, cerneală pe hârtie.

Kusi, un vas de cupru folosit ca recipient pentru apă sfințită.

Zeița lotusului. Zeița ca geneatrice a tuturor lucrurilor, cu o figură de lotus ieșind din gâtul ei. Aproximativ secolul al IV-lea d.Hr., teracotă.

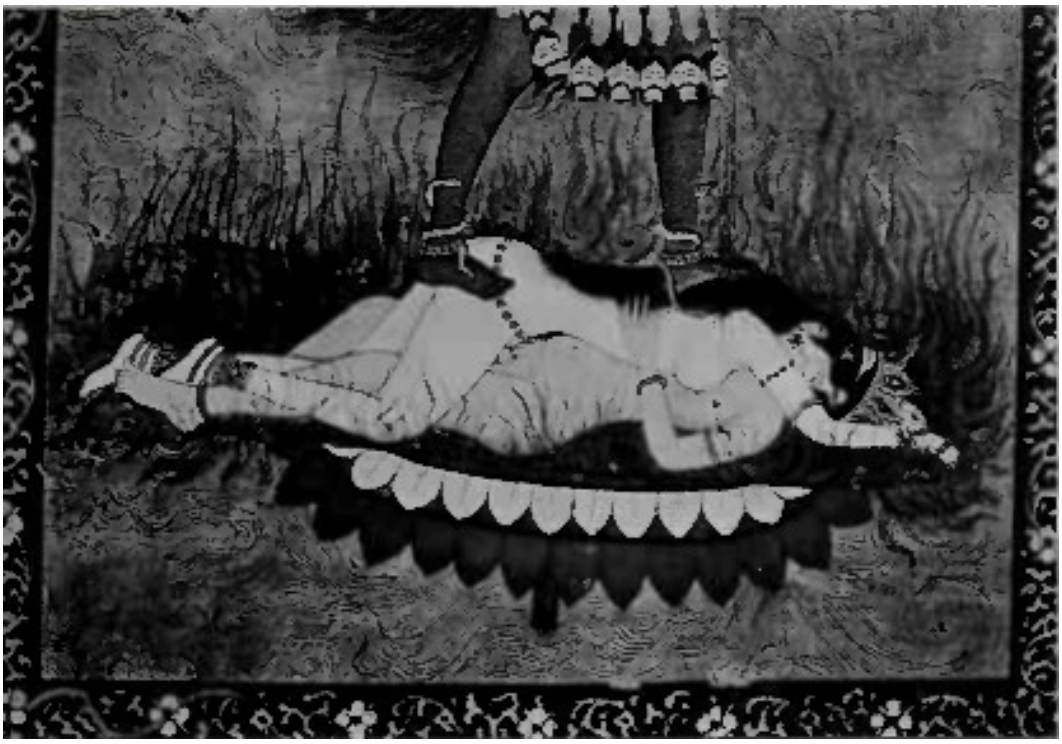

Rati și Kama, cu Rati feminină în poziție superioară. Rati reprezintă energia cinetică; uniunea cuplului, plenitudinea absolută, completitudinea.
Școala Kangra, cca. secolul al XVIII-lea, guașă pe hârtie.

Hartă a centrelor energetice. Conform Koka Sastra,
cele optsprezece puncte focale corespund fazelor ciclului lunar.
Rajasthan, cca. secolul al XVII-lea, guașă pe hârtie.

Radha îl mustră pe Krishna. Școala Kangra, cca. secolul al XVIII-lea, guașă și aur pe hârtie

Lumea Lotusului. Lotusul este simbolul manifestării. Krishna {Purusha) este văzut ca separat, detaşat, datorită cunoaşterii sale: „Ea este Sakti. Hladini (Frumuseţea Lumii) este văzută de mine." Radha (Sakti, Prakriti) este separată datorită cunoaşterii sale: „Sunt văzută." Unde nu mai există dualitate de dragul creaţiei, există Unitate totală. Şcoala Basohli, cca. secolul al XVIII-lea, guaşă pe hârtie.

Devoţi purtând culoarea lui Kali, roşul energiei, procesiune festivă inutilă către Templul Bhagavata (Kali), Kerala.

Devot masculin îmbrăcat ca Bhagavati sau Vagesvani, o manifestare a lui Kali în formă de tigru. Templul Cheruvathur Muchilot, lângă Payyanur, Kerala

Nandi Bull, vehiculul puternic al lui Siva. Jejuri, c. secolul al XVII-lea, alamă

Forma masculină aşezată pe calea care duce la camera interioară a templului. Jejuri, cca. secolul al XVII-lea

În Yonitantra, fluxul menstrual este denumit „floare” (**puspa**). Floarea Aparajita are forma yoni, formă vulvată, iar această floare are un loc specific în ritual. În mod similar, lotusul (**padma**) este înrudit cu *yoni* şi este cunoscut sub numele de **padma-yoni**. Marele Zeu Brahma, Creatorul, izvorăşte din lotusul misterios care se ridică din adâncurile buricului lui Vishnu, legat de Vishnu printr-un cordon ombilical care iese ca o tulpină de lotus. Brahma este cunoscut ca fiind Născut din Lotus. Zeiţa Lakshmi, Radha, consoarta lui Krishna, şi multe alte zeităţi sunt asociate cu floarea de lotus. În simbolismul budist, de asemenea, lotusul reprezintă *yoni*, pe lângă multele sale alte semnificaţii metafizice.

Identificând o sculptură feminină din Alampur din secolul al X-lea ca fiind zeiţa „Aditi-uttanapad”, Stella Kramrisch scrie: „Susţinută de întreaga figură, deasupra corpului ei se află locul lotusului, locul Naşterii Universului. Jos, figura este reprezentată în poziţia fizică de naştere; deasupra, ea însăşi este din nou dătătoarea de viaţă, ca lotus, Cuvântul care a fost la început, *genetrix* a tot ceea ce există în cosmos, din nou *genetrix* a ceea ce se manifestă ca conştiinţă cosmică întruchipată.”[18] După cum observă un alt scriitor: „Pământul este prima creaţie; el se întinde pe lotus, deoarece lotusul a fost în India simbolul creaţiei, sprijinul a tot ceea ce există atât în lumea materială, cât şi în cea spirituală. În imnurile târzii, **Srisukta**, Pământul a devenit **Sri** sau Lakshmi - aşezat pe un lotus, având culoarea lotusului. Aşa cum **Sri** şi Lakshmi se nasc din Ocean {Mahabharata. I. 18. 35, i) aşadar Pământul stă acolo pe lotusul născut din apă. Apele sunt sursa perenă, pântecele posibilităţilor inepuizabile ale existenţei; creaţia este prima apariţie a unei flori de lotus.[19]

Lotusul reprezintă perfecţiunea frumuseţii şi a simetriei. Yoni este asemănat cu lotusul în stadiul incipient al deschiderii sale şi în forma sa complet deschisă. La fel ca lotusul care nu este saturat de apa pe care se odihneşte, la fel cum florile sale nu sunt murdare de noroi, **yoni** rămâne perpetuu pur şi nu este murdar de nicio acţiune.

Eflorescenţa lunară a femeii în ciclul ei, în ritm cu ciclul lunar, creează o conştiinţă corporală legată de procesele universului. Întrucât, conform *tantrei*, corpul este legătura dintre lumea terestră şi cosmos, corpul este, ca să spunem aşa, teatrul în care se desfăşoară drama psiho-cosmică. Literatura tantrică înregistrează un limbaj corporal extins, cunoscut de obicei sub numele de ştiinţa Amritakalei (**kala** înseamnă *fracţie*), care cartografiază centrele de amplificare ale corpului feminin conform calendarului jumătăţilor luminoase şi întunecate ale lunii, Chandrakala

18 Stella Kramrisch, ”O imagine a lui Aditi-uttanapad'. *Artibus Asiae*”, XIX, p. 259.

19 H.D. Sankalia, „Zeita nudă sau «femeia fără ruşine» în Asia de Vest. India şi Asia de Sud-Est”, *Artibus Asiae*, XIX, pp. 111-23.

(fracția lunară). Corpul femeii este atât o unitate, cât și un organism îndreptat spre unitate, spre plenitudine.

Răspândirea cultului Sakti a stimulat conștientizarea libertății autonome a femeii. În secolul al XIII-lea, un comentator al operei *Kamasātra* de Vatsyayana afirmă chiar că virtutea unei femei poate fi judecată în raport cu numărul de iubiți pe care i-a avut. Poetul din secolul al XX-lea, Rabindranath Tagore, scrie că „un efort de o mie de ani merită pentru a cuceri inima unei femei". Triumful lui Sakti este descris în mituri și legende spectaculoase și a dat naștere unei noi iconografii în arta indiană, glorificând femininul.

În *Gandharva Tantra* este scris că „Cea care este Soare, Lună și Foc și jumătate din **Ha** [Siva], așează Purusha [principiul masculin] și se bucură de el de sus". *Niruttara Tantra* afirmă că „atunci când Kali **nirguna** [fără atribute] devine **saguna** [manifestă], ea este angajată în **viparita-rati** [uniune sexuală cu partenera feminină aflată în poziție superioară], în timp ce Siva este cel pasiv. Ea este cea care a adus universul la existență... Dacă Siva este unit cu Sakti, el este capabil să-și exercite puterile de stăpân; dacă nu, zeul nu este capabil să se miște".

Sakti din Saktas nu este consoarta lui Siva. În sinele său cosmic, Sakti și Siva sunt veșnic uniți. Semnificația lui **viparita-rati** în cosmogonia copulativă constă în principiul feminin care aspiră constant să se unească, impulsul feminin de a crea unitate din dualitate, în timp ce principiul masculin, cu fiecare impuls, se separă invariabil, reprezentând faza de dizolvare a universului.

Mahakali, un aspect de „anihilare" al lui Sakti, este înfățișat stând în picioare peste cuplul culcat Kama și Rati, cu Rati feminină în rolul activ, în care femeia încalecă bărbatul. Kali este cunoscută și sub numele de Varna, "cea care este în stânga". **Nirvana Tantra** spune că „Varna este cea care acordă Marea Eliberare după ce a cucerit Dakshma [Siva care este în dreapta]". Stânga, femeia, cucerește dreapta, bărbatul, de unde și zeița este numită Dakshina-Kali. După cum avertizează James Joyce în *Ulise*: „...feriți-vă de stânga, cultul lui Shaku". **Kubjika Tantra** afirmă: „Nu Brahma, ci Brahmani [femininul] creează; este Vaisnavi, nu Vishnu care protejează; Rudranī, nu Rudra [Siva] care ia toate lucrurile înapoi." Energia zeului este feminină și fiecare zeu este static, chiar mort, fără **sakti**-ul său. Siva îi spune lui Durga în *Bramavaivarta Parana*: „Eu, Domnul Tuturor, sunt un cadavru fără tine", iar Krishna îi mărturisește Radhei: „Fără tine sunt lipsit de viață în toate acțiunile." Devi Tripurasundari este reprezentată ca fiind întinsă pe o canapea susținută de cinci zei inerți, Sadasiva, Isana, Rudra, Vishnu și Brahma.

„Forma masculină, forma feminină, orice formă - toate formele sunt, fără îndoială, Forma Ei Supremă", spune *Gandharva Tantra*. Chiar și zeii puternici tânjesc să intre în formă feminină. Vishnu a trebuit să se transforme într-o femeie ca Mohini, care l-a vrăjit și aproape l-a sedus pe Siva. Siva, ca Bhairava, a preluat multe aspecte ale lui Kail. Transformarea de la bărbat la femeie este relatată în legendele multor *Purana*. Într-una dintre astfel de povești, regele **Ila**, în timp ce vâna, a dat peste o dumbravă unde Siva făcea dragoste cu Parvati și luase forma unei femei pentru a-i face pe plac. Totul din pădure, chiar și copacii, deveniseră femeie și, pe măsură ce se apropia, regele Ila s-a transformat într-o femeie. Siva, râzând, i-a spus că poate „cere orice binecuvântare, cu excepția masculinității". În unele temple, puternicul taur-vehicul al lui Siva, Taurul Nandi, este portretizat aproape ca și cum ar fi o zeitate feminină. Apropiindu-se de Siva și de vehiculul său-taur, un închinător va păși pe o siluetă masculină săpată în podea - o renunțare simbolică la perspectiva masculină egocentrică.

Puterea feminină a fost exprimată într-o multitudine de figuri feminine, atât în sculptură, cât și în pictură, în care formele accentuate ale sânilor, burții, șoldurilor, yoni-ului și coapselor par o încarnare a ritmurilor universului. Încă din perioada medievală, reprezentările îndrăznețe ale **tantrei** privind temele uniunii sexuale, menstruației, sarcinii și nașterii au readus în arta sacră figurări simbolice esențiale, care fuseseră practic suprimate de **tabuuri**.

Hormonul feminin, o formă yonică. Fotografie de Leuttart Nilson.

Menstruația. În tantra, corpul uman este microcosmosul, teatrul în care se desfășoară drama psiho-cosmică. În Yonitantra, fluxul menstrual este denumit „floarea” (puspa). India de Sud, cca. secolul al XVIII-lea, lemn.

Concepția. O forță puternică tinde spre diferențiere, spre manifestare. Uttar Pradesh, secolul al XVII-lea, guașă pe hârtie.

Sarcina. Kaumari, ”Puterea tinereții”, una dintre Sapta Matrika, Sakti-urile cunoscute drept Cele Șapte Mame Divine. Pântecul ei simbolizează faza universală a conservării. Rajasthan, secolul al VI-lea d.Hr., șist cloritic.

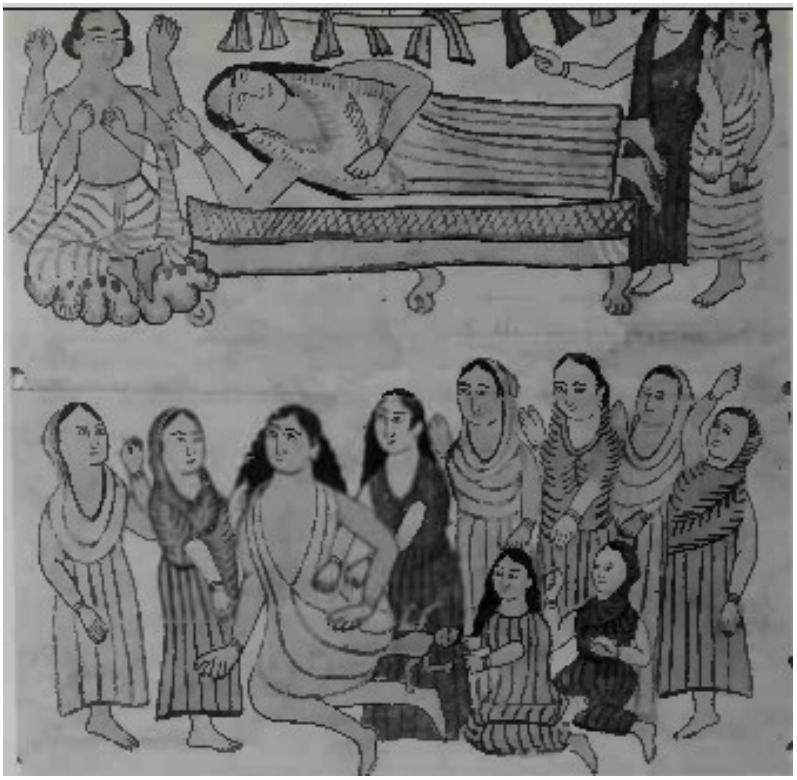

Naşterea. Marele Zeu Vişnu se întrupează ca Krishna prin pântecele mamei. Nici măcar zeii nu sunt scutiți de procesul naşterii. Tablou popular, Birhhum, Bengalul de Vest, secolul al XVIII-lea, guaşă pe hârtie

Naşterea umană simbolizând faza universală a creației. India de Sud, secolul al XVIII-lea, lemn

Maternitatea, ilustrată de Yasoda și copilul Krishna. Karnataka, secolul al XVI-lea, cupru

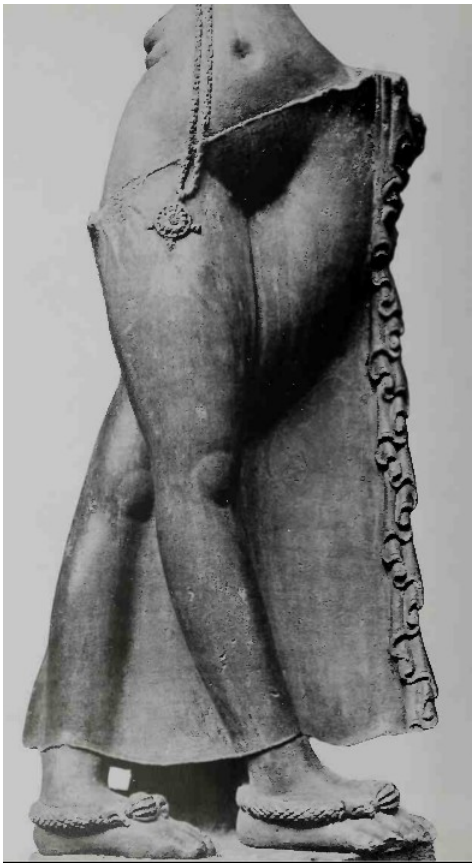

Femininul ca întruchipare a lui Sakti, formele ritmice indicând „rădăcina fericirii”. Uttar Pradesh, secolul al V-lea. gresie roşie.

Altar Yoni-linga. Rajastham, formă tradițională.

Lingo-yoni. Școala Kangra, secolul al XVIII-lea, guașă pe hârtie.

Imaginea linga-yoni nu exprimă, așa cum se sugerează în mod obișnuit, puterea principiului masculin activ prin reprezentarea pătrunderii **linga** în **yoni**. Dimpotrivă, așa cum a subliniat Stella Kramrisch, ”forma geometrică abstractă... a **urdhvalinga** [falusul erect]... plasată pe **yoni** ca piedestal, se ridică din **yoni** - uterul; nu intră în el. *Linga* din *yoni* iese din *yoni*... [20] Această relație fundamentală dintre *linga* și *yoni* a fost ascunsă de interpretarea patriarhală, totuși accentul pus pe venerarea *linga* nu a putut suprima ritualurile răspândite care înconjoară *yoni*-ul mereu creativ. Căci

20 Stella Kramrisch, *The Presence of Siva*. Princeton University Press, 1981. pp. 242-3.

zeița este matricea a tot ceea ce există: orice este, în lumea lucrurilor, de la Brahman (Realitatea Supremă) până la un fir de iarbă, îi datorează originea și depinde de ea.” Dezvoltarea mișcării pan-indiene Sakti, de la rădăcinile sale adânci și străvechi până la expansiunea sa actuală, este o mare renaștere nonviolentă a spiritului feminin, cum lumea nu a mai văzut niciodată.

Durga învingând Marele Demon. Orissa, piatră

3 - Forța Feminină

Acele forme minunate ale Tale
din Cele Trei Lumi
și acele forme furioase ale Tale,
Salvați-ne în toate.

Devi-Mahatmya

Marea Zeiță Durga s-a născut din energiile divinităților masculine când zeii au devenit neputincioși în lunga bătălie cu **asura**. Toate energiile zeilor s-au unit și au devenit supernove, aruncând flăcări în toate direcțiile. Apoi, acea lumină unică, care pătrundea în Cele Trei Lumi cu strălucirea sa, s-a combinat într-una singură și a devenit o formă feminină.

Devi proiecta o omnipotență copleșitoare. Zeița cu trei ochi era împodobită cu semiluna. Brațele sale multiple țineau arme și embleme de bun augur, bijuterii și ornamente, veșminte și ustensile, ghirlande și rozarii din mărgele, toate oferite de zei. Cu corpul ei auriu strălucind de splendoarea a o mie de sori, așezată pe vehiculul ei în formă de leu sau tigru, Durga este una dintre cele mai spectaculoase personificări ale Energiei Cosmice.[21]

O putere imensă este pregătită pentru bătălia sumbră de a șterge forțele demonice, **asura** al căror simț exagerat al **ego**-ului distruge echilibrul universului și al căror unic scop este să domine și să controleze. Este războiul universal dintre cunoaștere și ignoranță, adevăr și falsitate, opresor și asupritor.

Lumea s-a cutremurat și mările au tremurat în timp ce zeița s-a angajat cu Marele Demon Mahisasura și oștirile sale într-o luptă aprigă, creându-și propriile batalioane feminine din suspinele ei răsuflate în timpul luptelor. Când bătălia s-a terminat, Devi distrusese armata demonului, simbolizând agresiunea perturbatoare.

Zeița Durga învinge armata asurelor și o pune pe fugă. Școala Kangra, cca. secolul al XVIII-lea, guașă pe hârtie.

Înfuriată de victoria ei, Mahisasura a luat forma unui bivol pentru a o învinge pe zeiță. Zeița l-a ucis în mod repetat pe demonul-bivol, iar de fiecare dată acesta se transforma într-o formă nouă

21 Devi-Mahatmya, op. cit.

şi mai feroce. Apoi, cu puterea energiei spirituale dobândită bând din cupa încărcată cu forţă spirituală, zeiţa a lovit capul demonului de pe corpul de bivol. Demonul principal, Mahisasura, era mort, iar zeii au lăudat-o pe zeiţă, închinând-o cu bucurie cu flori, tămâie şi pastă parfumată:

Durga îl învinge pe Mahisasura, Marele Demon, în formă de elefant, şi (dreapta) loveşte capul demonului în faţa corpului de bivol.

Tu, Ambika [un nume al lui Durga], întinzi universul
cu puterea Ta.
Puterea tuturor fiinţelor divine este atrasă în forma Ta.
Tu eşti Marea Mamă, venerată de toate fiinţele divine şi
înţelepţii.
Ne închinăm cu devoţiune Ţie.
Binecuvântează-ne cu tot ce este bine pentru noi.

Ne închinăm în faţa Ta. O, Devi,
Tu, care eşti norocul celor virtuoşi.
Ghinion în casa răilor.
Inteligenţă în minţile învăţaţilor.
Credinţă în inimile celor buni.
Modestia celor de viţă nobilă.

O, Candika, nimeni nu poate vorbi despre puterea şi tăria Ta.
Nici măcar Brahma, Vishnu, Siva şi Ananta.
Trimite-ne gândurile Tale pentru protejarea universului
Şi pentru dezrădăcinarea tuturor pericolelor.
Tu, a cărui natură este să-i supui pe cei răi.
A cărui frumuseţe este dincolo de orice imaginaţie.
A cărui putere îi distruge pe cei care i-au făcut pe deva fără putere.
Compasiune chiar şi faţă de acei duşmani...

Acelea forme ale Tale minunate din Cele Trei Lumi
Şi acele forme ale Tale furioase.
Salvează-ne în toate.

Dar această victorie nu a fost sfârșitul episodului. Alte două **asure** puternice, Sumbha și Nisumbha, i-au lipsit pe zei de funcțiile lor divine și, încă o dată, zeii s-au rugat zeiței:

Tu, care ești teribilă,
Tu, care ești eternă...
Tu, care ești luna și lumina lunii
Și însăși fericirea...

Zeița, ca Parvati, nu a cedat imediat acestei adorații masculine. În schimb, și-a proiectat psihicul feminin din corpul ei, personificat ca Kausiki, ”cea învelită”, pentru a-și putea evalua rugăciunile în propria „umbră”. Fiind convinsă, a proiectat o omnipotență copleșitoare. Ca Kalika, s-a poziționat pe Muntele Himalaya.

Canda și Manda o găsesc pe Devi așezată pe coasta muntelui

Acolo, Canda și Munda, slujitorii puternicilor demoni Sumbha și Nisumbha, au dat peste Ambika purtând o formă extrem de fermecătoare. S-au întors și i-au spus lui Sumbha: „O, rege, o femeie extrem de frumoasă locuiește acolo, revărsând o strălucire pe Muntele Himalaya. Niciodată nu s-a mai văzut o asemenea frumusețe. Află cine este zeița, o, Doamne, și ia-o în posesie. O bijuterie, cu membre rafinate, luminând cele patru colțuri cu strălucirea ei. O, Doamne al Demonilor.” Toate pietrele prețioase, elefanții, caii și comorile Celor Trei Lumi au fost adunate în casa ta... De ce nu ai confiscat această frumoasă bijuterie de femeie?

De data aceasta, zeița a fost întâmpinată nu cu confruntare, ci cu tactici masculine de seducție, pentru a o dezarma prin lingușire. Sumbha l-a trimis pe marele demon Sugriva la Devi pentru a o cuceri, poruncindu-i: spune-i asta și asta, vorbește-i în așa fel încât să vină repede la mine îndrăgostită. Mesagerul s-a dus în locul frumos din munți unde stătea Devi și i-a adresat cuvinte dulci: „O, Devi. Sumbha, Stăpâna Demonilor, este suverană peste Cele Trei Lumi. Ascultă cuvintele celui a cărui poruncă nu este niciodată respinsă de **deva** și care i-a învins pe toți dușmanii demonilor: „Cele Trei Lumi sunt ale mele, iar zeii mă ascultă... Toate cele mai alese pietre prețioase

din Cele Trei Lumi sunt ale mele. O, frumoasă doamnă, bijuterie a feminității, vino la noi, căci ne bucurăm de ce e mai bun. Vino la mine și la curajosul meu frate mai mic, Nisumbha. Bogăție incomparabilă va fi a ta căsătorindu-te cu mine." „Reflectă la asta și devino soția mea."

Devi a răspuns cu seninătate: „Ceea ce spui este adevărat. Sumbha este într-adevăr stăpânul celor Trei Lumi, la fel și Nisumbha. Dar cum ar putea promisiunea mea să devină falsă? Ascultă promisiunea pe care mi-am făcut-o mie însămi, în nebunia mea. Cel care mă va învinge în luptă, cel care îmi va înlătura mândria, cel care îmi va fi egal în forță aici, în această lume, acela va fi soțul meu. Așadar, să vină aici Sumbha sau marele asura Nisumbha. Să mă învingă aici, și va putea în curând să-mi ceară mâna."

„O, Devi", răspunse mesagerul, "ești arogantă, nu vorbi așa. Ce om din cele Trei Lumi ar putea să le țină piept lui Sumbha și Nisumbha? Nici măcar Indra și toți zeii nu pot să le reziste **asurilor** în luptă. Cum ai putea tu, o femeie, să le ții piept?" "Ascultă-mi sfatul și du-te la Sumbha și Nisumbha; nu-ți pierde demnitatea lăsându-te târâtă la ei de păr."

Devi a răspuns: „Este adevărat. Sumbha este puternic, iar Nisumbha este extrem de viteaz; dar ce pot face, din moment ce jurământul meu nechibzuit a fost făcut cu mult timp în urmă?"

Mesagerul s-a întors, cuprins de indignare, și i-a relatat Regelui Demonilor ceea ce spusese Devi. Regele, înfuriat, i-a poruncit comandantului armatei sale: „Grăbește-te să mi-o aduci pe această scorpie cu forța. Trage-o de păr până la mine."

Găsind-o pe zeiță stând pe versantul înzăpezit al muntelui, comandantul i-a poruncit să vină la Sumbha și Nisumbha. "Dacă nu vei veni acum de bunăvoie la stăpânii mei, te voi lua cu forța, și vei suferi în timp ce vei fi târâtă de păr." Devi a răspuns că, întrucât comandantul venise însoțit de o armată, "Dacă mă vei lua cu forța, ce pot să fac?" Comandantul demonilor s-a năpustit atunci asupra ei.

Ambika l-a transformat în cenușă cu un simplu sunet, un „Hum" supersonic, în timp ce leul ei plin de vigoare și furios a distrus armata **asurilor**.

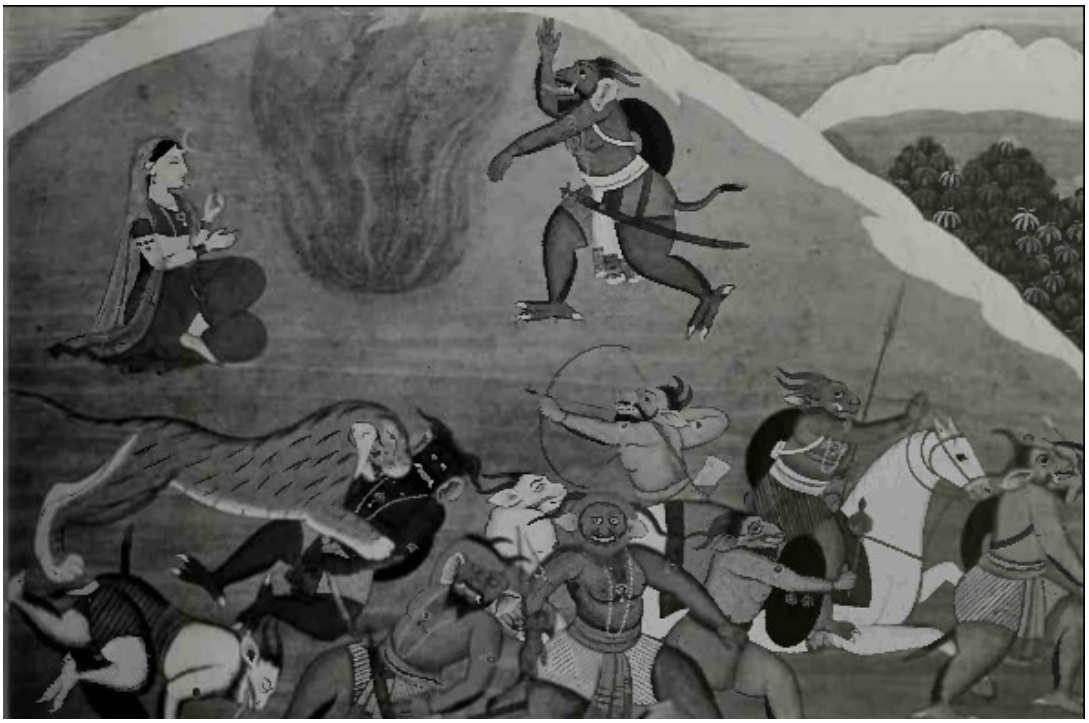

Devi se pregătește să-l distrugă pe șeful demonilor cu silaba „Hum"

Când Sumbha a aflat că șeful său și armata fuseseră distruși, le-a poruncit servitorilor săi, Canda și Munda, să plece cu o forță numeroasă pentru a o aduce pe Devi la el cât mai repede, târând-o de păr, rănită sau în lanțuri, dacă era nevoie.

Atunci Ambika a devenit teribilă în furia ei, iar fața ei s-a întunecat până s-a făcut neagră ca cerneala. Din fruntea ei încruntată a ieșit teribila zeiță Kali, înarmată cu o sabie și un laț. Ținând un toiag cu vârful craniului, împodobit cu cranii, înfășurat într-o piele de tigru, slăbită, cu gura largă, limba legănată, cu ochi roșii adânc scufundați, Kali a umplut cerul cu răgetul ei. Râzând îngrozitor, a devorat armata demonică, aruncând elefanții în gură împreună cu călăreții lor, zdrobind carele și caii cu dinții, zdrobind pe alții cu picioarele, lovind cu sabia și lovind cu toiagul, până când armata a fost doborâtă.

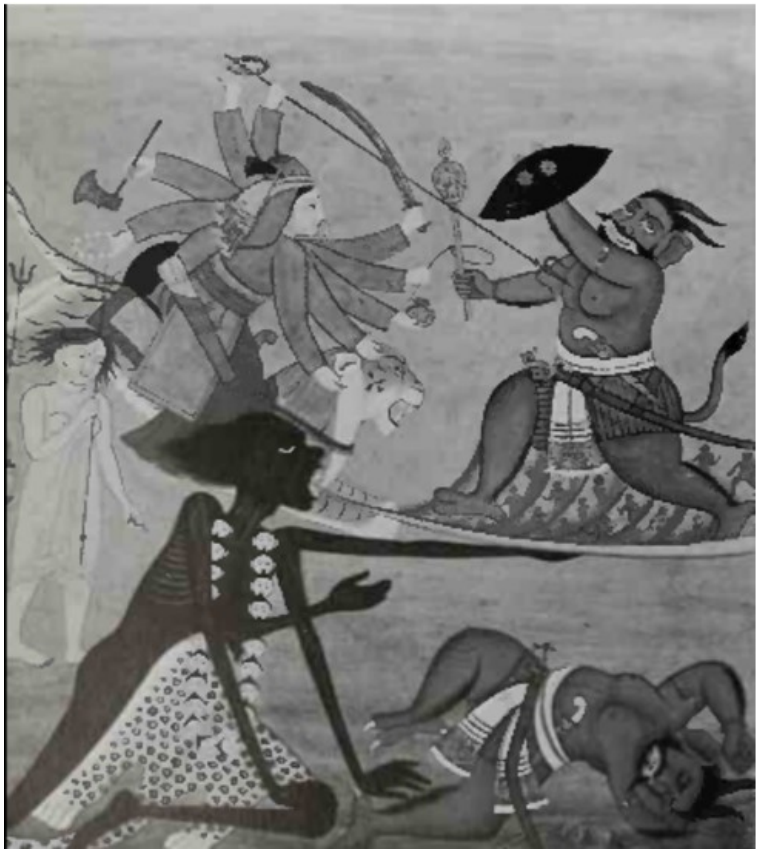

Kali cea Neagră iese din fruntea lui Durga pentru a se alătura luptei,

aruncând asurele în gură, umplând cerul cu urletul ei.

Înarmați până în dinți și conduși de Canda și Munda, asurii au mărșăluit spre locul unde Devi, zâmbind blând, stătea așezată pe leul ei, pe un vârf înalt și auriu al muntelui. Văzând-o, unii dintre demoni au încercat cu entuziasm să o captureze, în timp ce alții s-au apropiat de ea cu arcurile încordate și săbiile scoase.

Marele demon Canda a dezlănțuit o ploaie de săgeți, iar Munda a aruncat mii de discuri, acoperind-o pe ferocea Devi până când acestea au dispărut în gura ei. La aceasta, Kail, răcnind înspăimântător, cu dinții ascuțiți strălucind, a râs cu o furie intensă. Urcându-se pe marele ei leu, s-a năpustit asupra lui Canda și, apucându-l de păr, i-a tăiat capul cu sabia. Văzându-l pe Canda doborât, Munda s-a năpustit apoi spre ea. Ea l-a doborât la pământ, lovindu-l cu sabia în furie. Odată ce curajoșii Cauda și Munda au căzut, restul armatei a fugit în toate direcțiile. Kali i-a dus capetele lui Durga, spunând: „Îți aduc capetele lui Canda și Munda, două mari ofrande de animale în acest sacrificiu al bătăliei. Pe Sumbha și Nisumbha îi vei ucide tu însăși.” Durga i-a spus lui Kali că va fi cunoscută sub numele de Camunda, ”pentru că mi i-ai adus pe Canda și Munda”.

Kali ca Camunda; ”cea care le aduce pe Canda și Munda”

Sumbha însuși a pornit acum împotriva Devii cu un număr și mai mare. Auzind armata înaintând, Candika (Durga) a scos un sunet puternic, trăgându-și coarda arcului și sunând clopoțelul. Leul a răcnit. Kali a umplut cele patru colțuri cu silabica **Hum**. Saktis (energiile) tuturor zeilor emanau din corpurile lor, înarmați cu arme și pregătiți pentru luptă. Devi a numit o femeie să fie mesager între Siva și demoni. Apoi, armata a fost străpunsă, sfâșiată, pusă pe fugă cu apă sfințită, urmărită în fugă de râsul violent al lui Siva.

O armată și mai teribilă avansează împotriva deviilor

Puternicul demon Raktabija a rămas. Din sângele vărsat din rănile sale au izvorât mii de combatanți noi, reprezentând principiul masculin distructiv. Pentru a anihila această putere arhetipală, Kali a băut iar și iar rakta-bija („sângele sămânță”). Această devorare simbolică reprezintă „luarea în posesie” sau inofensivitatea unui element distructiv copleșitor, o putere falică.

În urma acestei bătălii cumplite, Devi l-a ucis pe demonul Nisumbha. Aflând că fratele său era mort, Sumbha i-a spus zeiței: „O, Durga, ești umflată de mândrie în puterea ta, dar nu-mi arăta mândria ta. Ești extrem de trufașă, dar apelezi la puterea altora pentru a lupta.”

Durga o înfruntă pe Sumbha, Shakti-urile ei retrase în propriul corp

Deși batjocorită de Sumbha pentru că lupta cu puterea gazdei sale feminine, Durga nu a căzut în capcană. Ea a atras multiplele forme ale zeităților feminine în sânii ei hrănitori, în pântecele ei matern, exercitând puterile de protecție și conservare fără de care nu ar fi fost feminină. Devi a răspuns: „Multele forme pe care le-am proiectat prin propriile mele puteri sunt retrase în mine însămi. Aici stau singură. Acum luptă cu hotărâre.” Zeița și Demonul s-au luptat mai întâi cu armele lor și apoi în luptă corp la corp. Prinzând-o pe Devi, Sumbha a sărit și s-a înălțat sus pe cer. Într-o bătălie de tipul ”războiul stelelor”, Sumbha și Candika a luptat cum n-a mai făcut-o niciodată, uimindu-i pe Sidhași și pe înțelepți, până când, în cele din urmă, Sumbha a căzut, străpuns de săgeata ei.

Toți zeii, conduși de Agni, după ce și-au atins scopul și cu fețele strălucind de bucurie, au lăudat-o pe zeiță:

Salut, o, Narayani.
A Ta este puterea creației, conservării și dizolvării.
Tu ești eternă. Tu ești Fundamentul Ființei.
Tu ești energiile Naturii.
Salutare, o, Narayani,
Tu, care lucrezi pentru mântuirea celor aflați în suferință și necaz, care își caută refugiu în Tine.
Tu, o, Devi, care înlături suferințele tuturor...

Cine există în afară de Tine în științe,
în Scripturi și în zicerile Vedice
care aprind lampa înțelegerii?

O, Regină a universului, protectoare a universului, sprijin al universului.
Tu eşti zeiţa demnă de a fi adorată de Domnul universului.
Cei care se închină Ţie cu devoţiune devin refugiul universului.
O, Devi, fii mulţumită şi dăruieşte-ne protecţie de frica
duşmanilor pentru totdeauna, aşa cum ne-ai protejat acum prin distrugerea asurelor.
Distruge păcatele tuturor lumilor şi marile calamităţi
care au apărut prin maturizarea semnelor malefice.

Lumea era din nou în pace. Cerul se limpezi, râurile îşi menţineau cursurile, se auzeau cântece şi dansuri dulci. Vânturile suflau uşor, soarele strălucea puternic, focurile sacre ardeau constant. Sunetele ciudate care se auziseră în diferite locuri s-au stins.

Cu puterile zeilor restabilite, Durga primeşte saluturile lor pline de bucurie.

Durga, care pleca, le-a oferit zeilor o binecuvântare. Ea a promis că, în calitate de Sakambhari, va hrăni lumea la nevoie cu vegetaţia crescută din propriul ei corp şi că, în forma ei „teribilă", îşi va elibera închinătorii de duşmanii lor şi îi va binecuvânta. Apoi a dispărut chiar din locul pe care zeii îl priveau.

Aşa cum a observat Esther Harding despre „Zeiţa Fecioară", se poate spune despre Durga aici că: „Puterea ei divină nu depinde de relaţia ei cu un zeu-soţ şi, prin urmare, acţiunile ei nu depind de nevoia de a-l împăca pe un astfel de om sau de a se conforma calităţilor şi atitudinilor sale." „Căci ea îşi poartă identitatea prin propriul drept."[22]

Dispariţia lui Durga de pe câmpul de luptă, după victoria asupra agresiunii, a exprimat unul dintre cele mai profunde adevăruri ale episodului, întrucât acţiunea feminină în drama cosmică este lipsită de ambiţie egoistă şi de dorinţa de a se impune.

22 M. Esther Harding. *Woman's Mysteries, Ancient and Modern*. New York 1976, p. 125.

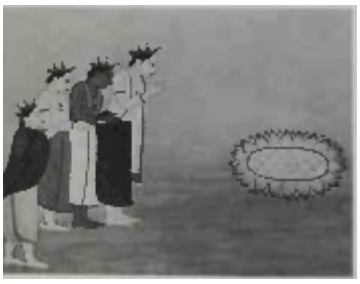

Scopul ei fiind îndeplinit și lumea fiind din nou împăcată, ea pleacă, fără a se mai întoarce până când forța ei divină nu va fi din nou necesară.

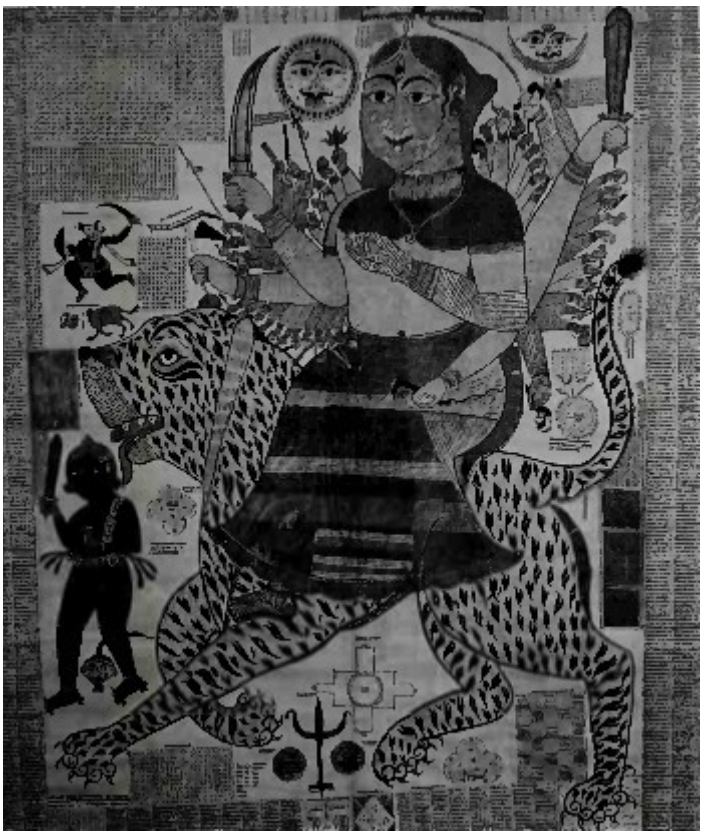

Durga înfățișată cu șapte sute de versuri în lauda ei (cunoscute sub numele de Durga-Saptasati sau Candi-patha, popular Candi) care sunt scandate de o sută de ori în timpul celor cinci zile ale festivalului ei anual. Rajasthan, cca. secolul al XVIII-lea, guașă pe hârtie

Durga este legată de unele dintre cele mai vechi rugăciuni cunoscute pentru protecția omenirii: **Durga și Savitri** din *Taittereya Aranyaka*, **Durga-stotra** sau rugăciunea lui Yudhisthira din *Mahabharata*. Conform *Brahmavaivarta Parana*, Krishna o venera pe Durga în Goloka, tărâmul vacilor din tinerețea sa. Siva a invocat-o pe Durga când a fost confruntat de demonul Tripura; Brahma a venerat-o când a fost atacat de cei doi demoni Madhu și Kaitabha; și Indra când a fost blestemat de Durvasa. În *Harivamsa*, regele Pradyumna se roagă zeiței pentru victoria asupra demonului Sambara.

Numerele zeiței din *Devi-Mahatmy*a (Candika, Ambika, Camunda etc.) se referă la calitățile și funcțiile ei. O abundență de nume mărturisește numeroasele manifestări ale puterii divine, conform *Brhaddevata*, scrisă spre secolul al V-lea î.Hr., unde, însă, zeița Vac are multe nume, inclusiv Durga și Gauri. Cele mai vechi nume ale zeiței, Ambika și Uma, continuă să fie folosite până în prezent.

Pictură populară reprezentând dansatoarea Kali. Orissa, versiune contemporană a formei tradiționale, culori pe pânză lăcuită.

4 - Manifestările lui Kali

Tu eşti sămânţa universului şi Maya supremă.
Tot acest univers a fost vrăjit de Tine.
Tu, atunci când eşti mulţumită,
eşti cauza salvării fiinţelor umane.

Devi-Mahatmya

Kali, una dintre cele mai ameţitoare personificări ale energiei primordiale din drama cosmică, a câştigat o popularitate extraordinară în Saktism şi este obiectul unei devoţiuni fervente în formele tantrice de cult. Ea este un simbol al puterii care întruchipează unitatea transcendentalului. După cum am văzut, ea îşi face „debutul oficial" în jurul anului 400 d.Hr. în *Devì-Mahàtmya*[23], unde se spune că a emanat din fruntea lui Durga în timpul uneia dintre bătăliile dintre forţele divine şi anti-divine. În acest context, Kali este considerată forma „puternică" a Marii Zeiţe Durgà.

În **Mahakali** (Marea Kali din *Devi-Mahatmya*) se află o intensitate copleşitoare, o putere măreaţă, o forţă capabilă să sfărâme toate obstacolele. Ea este prezentă pentru rapiditate, pentru acţiune imediată şi eficientă, pentru lovitura directă, pentru asaltul frontal care mătură totul din cale. Impunătoare şi înfricoşătoare, hotărâtă şi necruţătoare, ea nimiceşte forţele răului.

Imagine cu Kail înconjurat de flăcări purificatoare, 1000 d.Hr., Malangi, bronz aurit

În clipa în care Kali a izbucnit la existenţă ca *Shakti primordială*, ni se spune că şi-a umplut cerurile cu răgetul ei. Acesta nu trebuie interpretat, aşa cum au sugerat unii comentatori, drept un „strigăt sălbatic". După cum a arătat Carl Gustav Jung, *"impactul unui arhetip, fie că ia forma unei experienţe nemijlocite, fie că este exprimat prin cuvântul rostit, ne zguduie deoarece trezeşte o voce mai puternică decât a noastră. Cel care vorbeşte prin imagini primordiale vorbeşte cu o mie de glasuri..."*[24]

Numele Kali a fost folosit în sens generic încă din Antichitate. În India, a existat practica de a atribui înfăptuirile unei zeiţe altei zeiţe. Ideea este că diferitele manifestări există pentru un anumit scop precis şi că, în realitate, există o singură Devi care îşi asumă diverse forme pentru a împlini diferite scopuri. Uneori ea ia o înfăţişare înfricoşătoare, iar alteori una binevoitoare.

Înfăţişările teribile ale lui Kali au constituit subiectul unor descrieri ample în numeroase lucrări tantrice, atât timpurii, cât şi târzii. În prezent, ea este venerată cel mai adesea sub forma *Dakshinakali, Kali cea neagră orientată spre sud*. Deşi înfăţişarea ei înfricoşătoare este plină de

23 *Devi-Mahatmya*, op. cit.
24 CG. Jung, *The Spirit in Man, Art and Literature*, London 1966.

simboluri care inspiră teamă şi uimire, semnificaţia lor adevărată nu este aceea care pare la prima vedere; ele au un caracter ambivalent.

Imaginea lui Kali este reprezentată, în general, în culoarea neagră: „Aşa cum toate culorile dispar în negru, tot astfel toate numele şi toate formele dispar în ea” (*Mahanirvana Tantra*). În ritualurile tantrice, ea este descrisă ca fiind înveşmântată în spaţiu, goală precum cerul (*digambarī*). În nuditatea ei absolută şi primordială, ea este liberă de orice văl al iluziei. Ea este Prakriti (Natura), dezbrăcată de toate „veşmintele”. Sânii ei plini simbolizează maternitatea ei, care este o creaţie necontenită. Ea dă naştere cosmosului prin partenogeneză, deoarece poartă în sine şi principiul masculin.

Părul ei despletit (*elokeshi*) alcătuieşte vălul iluziei, ţesătura spaţiu-timpului care organizează materia din marea haotică a *spumei cuantice* (*quantum foam*). Ghirlanda ei alcătuită din cincizeci de capete omeneşti, fiecare reprezentând una dintre cele cincizeci de litere ale alfabetului sanscrit, simbolizează tezaurul cunoaşterii şi al înţelepciunii şi reprezintă, totodată, cele cincizeci de vibraţii fundamentale ale universului.

Ea poartă la brâu un şir de mâini omeneşti. Mâinile sunt principalele instrumente ale acţiunii şi, de aceea, simbolizează legea *karmei*, adică totalitatea faptelor acumulate, amintindu-ne neîncetat că libertatea supremă este dobândită ca rod al acţiunii karmice.

Cei trei ochi ai săi reprezintă trecutul, prezentul şi viitorul. Dinţii ei albi, simbol al lui **sattva**, *substanţa luminoasă şi transparentă a inteligenţei*, îi ţin în frâu limba scoasă, de culoare roşie, care simbolizează **rajas**, forţa activatoare a naturii, ce conduce în jos spre **tamas**, principiul inerţiei.

Kali are patru mâini (deşi, uneori, este reprezentată cu două, şase sau opt). În mâna stângă ţine un cap retezat, care simbolizează nimicirea forţei răului izvorâte din **ego**, iar în cealaltă mână stângă poartă sabia exterminării, cu care taie firul robiei. Una dintre mâinile drepte face gestul care alungă frica, iar cealaltă îndeamnă la tărie spirituală. În această ipostază, ea este puterea primordială, neschimbătoare şi fără margini, care acţionează în marea dramă cosmică, trezindu-l pe Shiva nemanifestat, aflat sub picioarele sale.

Kali cea Neagră este venerată în locurile de incinerare sub numele de *Smashanakali*. Ea îşi are sălaşul acolo pentru a-i primi pe cei care vin să-şi găsească odihna în ea.

Smashanakali în unire cu Siva. Rajasthan, secolul al XVIII-lea, alamă

În ipostaza sa de Fecioară-Creatoare, Kali este reprezentată ca **sattva-guṇa**, de culoare albă;[25] ca Mamă care susţine şi hrăneşte creaţia, ea este **rajas**, de culoare roşie; iar ca Absorbitoare a tuturor lucrurilor, ea este **tamas**, de culoare neagră. În echilibrul stării potenţiale apare întotdeauna o perturbare izvorâtă din dorinţa de creaţie – un ciclu continuu al „deschiderii” şi „închiderii” lui Kali. Lumea ei este un flux viu şi etern, în care toate lucrurile iau naştere şi apoi dispar din nou. Ea

25 Două manuscrise sanscrite importante despre Kali Albă au fost descoperite recent în colecţia Societăţii Asiatice din Bengal, Calcutta.

este imaginea arhetipală a naşterii şi a morţii, dătătoare de viaţă şi, totodată, distrugătoarea ei, „principiul vital al universului vizibil, care are nenumărate chipuri – binevoitor, crud, creator, distrugător, iubitor, indiferent – posibilitatea nesfârşită a energiei active aflate în inima lumii.”[26]

Originile lui Kali pot fi urmărite atât în tradiţiile neariene, cât şi în izvoarele vedice. Nume precum Ambika, Durga şi Kali încep să apară în textele vedice târzii, iar unii cercetători au sugerat că zeiţa vedică Aditi a fost una dintre precursoarele sale. Potrivit lui Swami Abhedananda, zeiţa vedică Ratri s-a transformat, în decursul timpului, în Kali. Concepţia despre Kala (Timpul) ca zeiţă poate fi întâlnită în *Mahabharata*. Numele Bhadra-Kali este menţionat pentru prima dată în imnul vedic *Grihya-sutra*. Nuditatea zeiţei Nirrti (redată în text ca Vac) din *Aitareya Brahmana* poate fi pusă în legătură cu nuditatea atribuită lui Kali în tradiţia ulterioară. *Mundaka Upanishad* le menţionează pe Kali şi Karali, însă le descrie ca fiind două dintre cele şapte limbi de foc ale lui Agni, zeul focului şi al sacrificiului, corespunzând celor Şapte Mame Divine (*Sapta Matrika*).

Deşi Zeiţa este una singură şi nu poate exista nimic în afara ei, ea este concepută în nenumărate forme, potrivit capacităţii de înţelegere şi aspiraţiei fiecărui adorator. *Todala Tantra* menţionează opt dintre cele mai cunoscute forme ale sale, în timp ce *Mahakala Samhita* enumeră nouă nume ale zeiţei Kali: Dakshina, Smashana, Bhadra, Guhya, Kala, Kamakala, Dhana, Siddhi şi Candika.

Dakshinakali, Kali cea neagră orientată spre sud, este înfăţişată, de obicei, stând în picioare peste trupul culcat al lui Shiva, în timp ce *Smashanakali*, foarte asemănătoare ca reprezentare, este adesea ilustrată în **viparīta-rati** (uniunea sexuală în care partenera se află deasupra) cu Shiva. Această imagine exprimă realizarea non-dualităţii, starea în care nu mai există separare, nici curgere liniară a existenţei, ci numai plenitudine şi desăvârşire.

Dakshinakali, Kali „orientată spre sud”, energizând forma inertă a lui Siva de sub picioarele ei. Bengal, cca. secolul al XVIII-lea, alamă

Zeiţa Supremă este izvorul tuturor „energiilor”, iar divinităţile feminine sunt, în principal, emanaţii ale ei sau imagini arhetipale parţiale ale fiinţei sale. Marea diversitate a transformărilor zeiţei Kali este clasificată într-o ordine descrescătoare a gradului de manifestare. Unele zeiţe sunt manifestări complete ale Principiului Suprem Feminin; altele sunt emanaţii parţiale ale acestuia; altele reprezintă doar o fracţiune din puterea sa. Chiar şi femeile muritoare sunt considerate „părţi ale părţilor unor fracţiuni” ale Zeiţei Supreme.

---

26 Leonard Nathan şi Clinton Seely. *Grace and Mercy in Her Wild Hair,* Boulder 1982.

Aspectul de „cunoaştere” al lui Kali este reprezentat printr-un grup de Shakti alcătuit din zece zeiţe, cunoscute sub numele de *Daśa Mahāvidyā* – Cele Zece Mari Înţelepciuni sau Cele Zece Înţelepciuni Transcendentale. Prima dintre *Mahāvidyā* este însăşi Kali, ca putere a Timpului. Celelalte forme sunt: Tara, potenţialul recreării; Ṣoḍaśī („Cea de Şaisprezece Ani”), puterea desăvârşirii şi a plenitudinii; Bhuvaneśvarī, susţinătoarea întregii existenţe, conştiinţa spaţiului; Chinnamastā, sfârşitul existenţei şi distribuitoarea energiei vitale; Bhairavī, puterea activă a distrugerii; Dhūmāvatī, puterea întunericului şi a inerţiei; Bagalāmukhī, distrugătoarea forţelor negative; Mātangī, puterea dominaţiei şi alungătoarea răului; şi Kamalā, starea unităţii reconstituite.

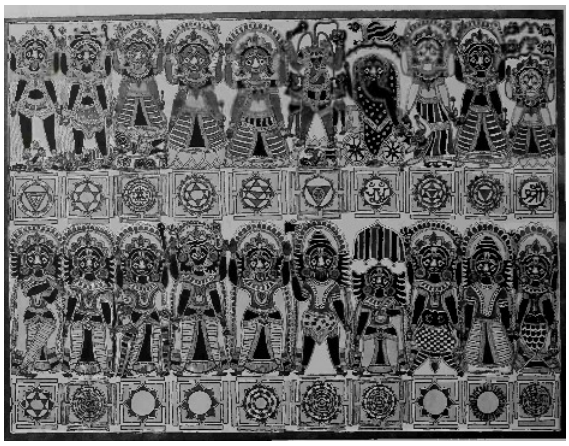

Da'sa-Mahavidyas, Cele Zece Mari Înţelepciuni,
energii feminine care împreună cuprind întreaga cunoaştere a universului.
Sub ele se află zeii lor consorţi. Mithila, acuarelă pe hârtie

Astăzi, aceste nouă zeiţe nu mai sunt, în general, venerate separat de Kali, iar acolo unde cultul lor există încă, el are un caracter ezoteric.

Badrakali, forma lui Kali reprezentând tot ceea ce este binevoitor şi vesel.
Şcoala Basohli. Secolul al XVII-lea, guaşă şi aur pe hârtie

Fiecare dintre aceste zeiţe îndeplineşte o funcţie cosmică specifică. Împreună, ca expresii ale puterii Înţelepciunii, ele îl trezesc pe adorator la conştientizarea caracterului iluzoriu al existenţei. Reprezentate în *yantra*-ele lor, ele întruchipează desăvârşirile potenţiale ale fiinţei umane.

Tantra manifestă o preferință pentru o concepție dinamică asupra unității cosmice, concepție care implică armonizarea tuturor diferențierilor și paradoxurilor. Grupul de Shakti al Mahāvidyā-elor reflectă, în ansamblul său, această unitate dinamică a existenței, în care toate aspectele vieții – cele mai întunecate, cele mai pure, cele mai puternice și cele mai inerte – se reunesc pentru a alcătui un întreg, o viziune a unității în diversitate.

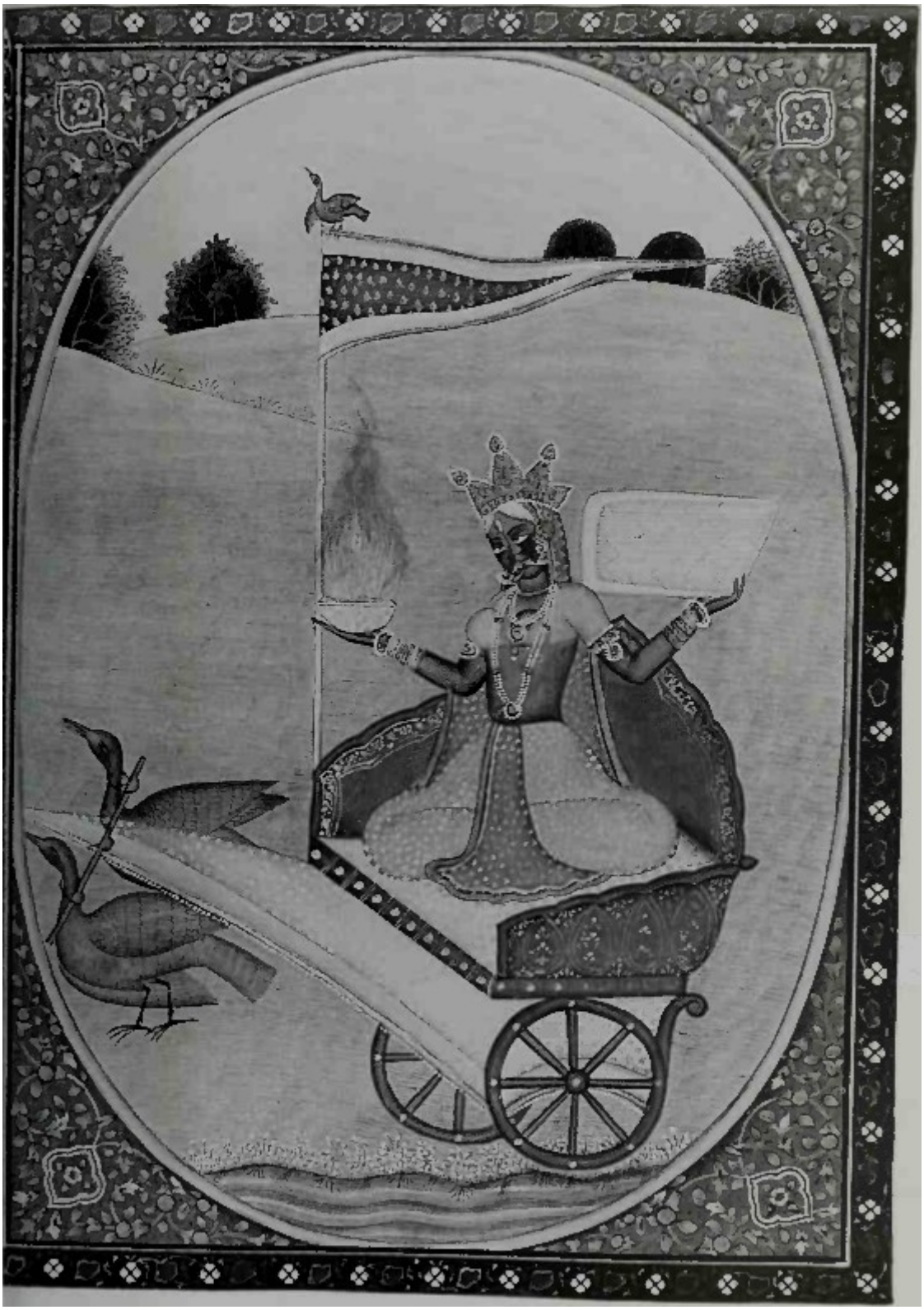

Mahavidya Dhumavati, ”cea fumurie”, Kali care reduce universul în cenușă. Ea reprezintă faza inertă a ciclului cosmic, întunericul dinaintea întoarcerii roții aduce Mahavidya Kamala, faza luminoasă a unității reconstituite. Rajasthan, cca. secolul al XVIII-lea, guașă pe hârtie

Asemenea tuturor *Mahāvidyā*-elor, Kali este o mare Yoginī. Deşi din trupul ei au izvorât nenumărate forme de yoginī, şaizeci şi patru dintre acestea sunt menţionate în *Kālikā Purāṇa*, împreună cu ritualurile lor specifice de venerare, iar în *Bhūtadāmara* (un text tantric) sunt descrise opt metode diferite de adorare a *yoginī*-lor.

În cadrul cultului ritualic, **yoginī** este reprezentată, de regulă, printr-o femeie nudă. Mircea Eliade comentează astfel semnificaţia acestei nudităţi:

> „Orice femeie goală întrupează **Prakriti**. De aceea, ea trebuie privită cu aceeaşi veneraţie şi cu aceeaşi detaşare cu care contemplăm taina insondabilă a Naturii şi nesfârşita ei putere creatoare. Nuditatea ritualică a yoginī are o valoare mistică intrinsecă: dacă, în prezenţa femeii goale, omul nu simte în adâncul fiinţei sale aceeaşi emoţie cutremurătoare pe care o trăieşte în faţa revelării misterului cosmic, atunci nu mai există ritual; există doar un act profan, cu toate consecinţele sale obişnuite (întărirea lanţului karmei etc.).”[27]

Manifestări ale sakti în diferitele lor roluri, exercitând puterea, deţinând stăpânire asupra zeilor şi a omenirii. Nuditatea rituală are o semnificaţie şi o valoare mistică specială.
Dakini, o divinitate feminină uneori ataşată lui Kali.
Nepal, cca. secolul al XVII-lea, bronz.

Cele trei manifestări ale lui **Kali** – pentru creaţia, conservarea şi distrugerea universului – sunt reprezentate grafic în *Kāmakalā-cidvallī*:

> *„Zeiţa cu forma ei slăvită ia, în vremea ocrotirii, forma unei linii drepte; în vremea distrugerii, ea ia forma unui cerc; iar pentru creaţie îşi asumă strălucitoarea înfăţişare a unui triunghi.”*

În forma sa de **yantra**, Kali este simbolizată prin punctul central, **bindu**, sursa obiectivării sau pântecele lumii. Desfăşurarea puterii sale este reprezentată prin cele cinci triunghiuri, care simbolizează cele cinci **jñānendriya** (organele cunoaşterii) şi cele cinci **karmendriya** (organele acţiunii); prin cercul care le înconjoară, simbol al **avidyā** (cunoaşterea falsă, adică perceperea lumii iluzorii a obiectelor separate); şi prin lotusul cu opt petale, care reprezintă **Prakriti** în cele opt

27 Mircea Eliade, *Le Yoga; liberté et immortalite*, Paris, 1954

aspecte ale sale: pământul, apa, focul, aerul, eterul, **Manas** (Mintea), **Buddhi** (Intelectul) şi **Ahaṃkāra** (conştiinţa eului).

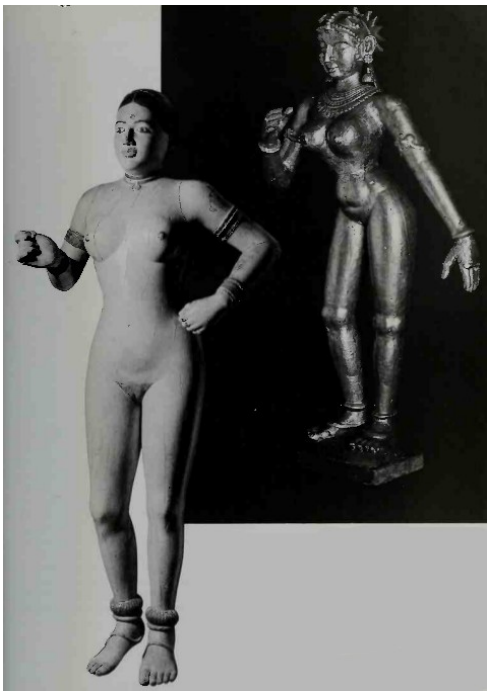

Chiar şi Marii Zei tânjesc să intre în formă feminină. Vishnu (sus) ia forma lui Mohini goală şi astfel intră în Siva.
India de Sud, cca. secolul al XVIII-lea, lemn aurit.

O yoghină, una dintre nenumăratele manifestări parţiale ale lui Kali, printre care se numără femei vii. Gestul yoghinei, Ahuryavarada-mudra, sugerează: „Eu sunt Femininul Universal.” Orissa, cca. secolul al XVIII-lea, lemn.

Diagrama ei cosmogonică este pătrunsă de pulsaţia **prāṇa**, forţa vitală care însufleţeşte întreaga existenţă.

Mahakali, Marea Zeiță, cu zece capete care indică natura ei atotcuprinzătoare.
Școala Kangra, cca. secolul al XVIII-lea, guașă pe hârtie

Rolul creator al lui **Kali**, în ipostaza sa de **Prakriti**, o asociază cu puterea activă a Timpului. Ea reprezintă conştiinţa timpului ciclic, care transcende destinul individual. La vremea Marii Dizolvări, Kali îl distruge pe **Mahākāla**; cu alte cuvinte, Kali, ca Putere a Timpului, îl absoarbe pe **Kāla** (Timpul), Marele Distrugător. Ea ne amintește neîncetat că nu putem dobândi eliberarea atâta vreme cât rămânem închiși în spațiul și timpul relative ale planetei noastre, în universul nostru cu miliardele sale de stele, galaxii și nebuloase, în existența noastră care nu reprezintă decât o singură clipă din timpul cosmic, în comparație cu Absolutul și Eternul.

Kali, în ipostaza sa de **Durga**, ca manifestare a forței divine, este adversara tuturor puterilor răului în lupta cosmică eternă. Și totuși, ea însăși este personificarea tuturor forțelor, atât binefăcătoare, cât și teribile. Întrucât simbolizează viziunea Totalității, Kali devine Supremul. „Pe Acela pe care tu îl numești **Brahman** (Realitatea Supremă), eu îl numesc **Shakti**”, spunea Ramakrishna, marele mistic şi sfânt indian al secolului al XIX-lea.

> *Din propria mea voie mi-am împărțit ființa, în scopul creației,*
> *în cele două aspecte, masculin și feminin.*
> *Ca **Brahmā**, creez acest univers al tuturor ființelor, mișcătoare și nemișcătoare;*
> *iar ca **Mahārudra**, tot prin voința mea, îl distrug în vremea Marii Dizolvări.*
>
> *— Mahāliṅga Purāṇa*

Kali este venerată ca **Ādyā Śakti**, Începutul tuturor lucrurilor, Puterea Primordială. „**Eu sunt Kali, Forţa Creatoare Primordială**”, afirmă *Śaktisaṅgama Tantra*. După Marea Dizolvare, numai Kali rămâne, ca **Avyakta Prakriti** (Natura Nemanifestată), într-o stare de putere potențială. Ea este **Shakti Supremă**, **Eternul Feminin**.

Daksìnakàlì, Mama Divină.
Kalighat, Calcutta de Sud, imagine tradiţională, lut

5 – Mama Divină

Cine îndrăznește să iubească suferința
și să îmbrățișeze chipul morții,
îndrăznind să danseze în sărăcia cea mai adâncă,
acela presimte venirea Mamei.

— Swami Vivekananda

Doctrina **Śākta** așază **Daśa Mahāvidyā** – grupul de **Shakti** al Celor Zece Mari Înțelepciuni – în chiar centrul credinței sale. Forma lui **Kali** venerată în estul Indiei și, în special, în **Bengal**, este aceea a **Mahāvidyā Kali**. Ea, reprezentată cel mai adesea ca **Dakshinakali**, Kali cea neagră orientată spre sud, este cea care este primită în cămin ca **Mama Divină**.

Cultul imaginii lui **Dakshinakali** este asociat în mod deosebit cu numele lui Krishnananda Agamavagisha, autorul lucrării *Tantrasāra*. Krishnananda (cca 1585) a trăit în Nabadwip, un important centru al învățământului sanscrit și locul de naștere al unor personalități remarcabile, cea mai însemnată dintre ele fiind Chaitanya Mahaprabhu, considerat o încarnare a lui **Krishna**. Totuși, Kali era venerată în Bengal cu mult înainte de vremea lui Krishnananda. Cultul ei era deja bine statornicit în forma actuală încă din secolul al XV-lea, iar până în secolul al XX-lea sărbătorile comunitare de **Kali-pūjā** și **Durgā-pūjā** deveniseră tot mai răspândite.

În forma sa arhetipală, **Mama Kali** nu are adesea o reprezentare iconografică propriu-zisă, ci este simbolizată printr-un bloc de piatră sau chiar printr-o movilă. Pelerinul chinez Xuanzang, care a vizitat regiunea Gandhara din nord-vestul subcontinentului indian în secolul al VII-lea, descrie imaginea zeiței **Bhīmādevī** ca fiind o piatră de culoare albastru-închis. În Nepal, Kali este venerată sub numele de **Guhyakali**; ea își are sălașul acolo alături de **Shiva**, iar și aici obiectul cultului este un simplu bloc de piatră. În multe temple din Bengal, deși zeița este numită **Tara** – cum se întâmplă, de pildă, la Tarapith Temple – imaginea venerată este, în realitate, cea a formei arhetipale a lui Kali.

Imagine arhetipală a zeiței: o piatră neagră.
Pete argintii și colorare în paste albastru închis și purpuriu. Rajasthan

Zeița este cunoscută în Kashmir sub numele de **Tripurā** sau **Tripurasundarī**, iar în Kerala sub numele de **Kali**. Variante ale numelui ei apar în numeroase culturi ale lumii antice. Se afirmă că grecii cunoșteau numele **Kalli**, iar cetatea lor **Kallipolis** ar fi devenit actualul Gallipoli. Zeița Neagră era cunoscută în Finlanda sub numele de **Kalma** (*Kali Ma*), iar romii, despre care autorul spune că „au venit inițial din India", încă o cunosc în Occident sub numele de **Sara-Kali**. "Preoții lunari din Sinai, care odinioară fuseseră preotese ale Zeiței Lunii, se numeau *kalu*. Preotese asemănătoare din Irlanda preistorică erau numite *kelles*, de unde provine numele *Kelly*, desemnând un clan hierofanic închinat «Zeiței Kele»."[28] Este interesant de remarcat că numele Zeiței-Mamă **Danu** apare atât în literatura Indiei, cât și în cea a Irlandei.

Cultul lui Kali se caracterizează printr-o dăruire plină de fervoare față de Mamă. După cum scrie antropologul Abrahim H. Khan despre ritualul **Kali-Mai Pūjā** de la Templul Kali din Guyana, în South America, prin manifestările de iubire și credință adoratorul dobândește o conștiință religioasă mai profundă și o cunoaștere mai intimă a propriului său sine autentic.[29]

Pentru Sri Aurobindo, zeița „mijlocește între personalitatea umană și Natura divină" și este „puterea răspunzătoare de susținerea proceselor biologice, fiziologice și morale. Prin urmare, ea se manifestă nu numai prin legile naturii, ci și prin procesele vieții, prin atitudini și dispoziții sufletești", precum și prin „starea de robie sau de eliberare" a individului.[30]

Khan adaugă:

„Pentru a-i aparține cu adevărat, adoratorul trebuie să-i dăruiască nu numai intelectul, ci întreaga sa ființă – mintea și trupul deopotrivă. Fiecare aspect al existenței sale trebuie consacrat slujirii ei, pentru a deveni un adevărat *devot*. Numai adevăratul *devot* poate deveni conștient de Prezența Divină și poate cânta cântecul ei și dansa dansul vieții ei."

Kali din pădure cu yoni-kunda în față, Bihar

28 Barbara G. Walker, *The Woman's Encyclopedia of Myths and Secrets*, London. San Francisco 1983.

29 Abrahim H. Khan, *Kali-Mai Puja în Guyana: Funcție religioasă și afirmare*, în Religion, vol. 7, primăvara 1977. p. 40.

30 Sri Aurobindo, *The Mother*, Birth Centenary Library. Pondicherry 1972. pg. 20-2.

Kali ca Marea Înțelepciune Chinnamastti, hrănind o nouă viață cu nectarul de sânge care iese din gâtul ei tăiat.
Școala Kangra, cca. secolul al XVIII-lea, guașă pe hârtie

Devi cu sabie și cap tăiat, semnificând grupul unui ciclu cosmic, iar apele care curg din părul lui Siva, reprezentând începutul celui nou.
Rajusthun. cca. secolul al XIX-lea, guașă pe hârtie.

Kali Albă (Sveta-Kali), stând pe Siva întunecat.
Școala Kangra, cca. secolul al XVII-lea, guașă pe hârtie.

Devoțiunea față de zeiță, ca mijloc de dobândire a experienței Realității Supreme, este ilustrată în mod deosebit de viața lui Ramakrishna, marele sfânt al Indiei secolului al XIX-lea, care i-a slujit Mamei Kali la Templul Dakshineswar Kali din nordul orașului Kolkata. Ramakrishna a descris cum întreaga mișcare a minții sale a început să se îndrepte către Mamă; cum tânjea să ajungă față în față cu ea și cum, într-o agonie a neliniștii, a jurat că își va lua viața dacă ea nu i se va arăta. La apogeul acestei dorințe mistuitoare, spunea el, a simțit:

> *„Ca și cum cineva mi-ar fi apucat inima și mintea și le-ar fi stors asemenea unui prosop ud. Privirea mi-a căzut asupra sabiei atârnate pe peretele templului Mamei. Am hotărât să-mi pun capăt vieții chiar în acea clipă. Ca un nebun am alergat și am apucat sabia. Atunci, deodată, am avut minunata viziune a Mamei și am căzut fără cunoștință. Nu știu ce s-a*

petrecut apoi în lumea exterioară şi nici cum au trecut ziua aceea şi cea următoare. Dar, în adâncul inimii mele, curgea un şuvoi de fericire nesfârşită, pe care nu o mai trăisem niciodată, şi am dobândit cunoaşterea nemijlocită a Luminii care era Mama. Era ca şi cum casele, porţile, templele şi toate celelalte lucruri s-ar fi risipit dinaintea ochilor mei, fără să lase nici cea mai mică urmă. Oriunde priveam şi în orice direcţie îmi îndreptam ochii, vedeam un şir neîntrerupt de valuri strălucitoare năpustindu-se spre mine din toate părţile, cu o viteză uimitoare. Am fost cuprins de revărsarea lor şi, rămas fără suflare, m-am prăbuşit în stare de inconştienţă."

Din acel moment înainte, Ramakrishna a început să perceapă tot ceea ce îl înconjura ca fiind pătruns de Conştiinţă, ca întrupare a Spiritului. Chipul Mamei era Conştiinţă, obiectele folosite în ritualul de adorare erau Conştiinţă, altarul era Conştiinţă, pragul uşii, pardoseala de marmură, el însuşi – toate erau Conştiinţă.

„Am descoperit că tot ceea ce se afla în încăpere era, parcă, îmbibat de Beatitudine – Beatitudinea lui Sat-Cit-Ānanda (Fiinţă–Conştiinţă–Beatitudine). Am văzut un om rău în faţa Templului Kali, dar şi în el am perceput puterea Mamei Divine vibrând. De aceea am hrănit o pisică cu hrana care urma să fie oferită Mamei Divine, spunând: «Primeşte-o Tu, Mamă.» Am înţeles cu deplină claritate că însăşi Mama Divină devenise toate lucrurile – chiar şi pisica."

Atunci când Ramakrishna voia să ofere Mamei o floare, îşi vedea mâna îndreptându-se spre propriul cap şi aşezând floarea acolo. Orice deosebire dintre el şi Mamă dispăruse. Odată, văzând pe scena unui teatru din Calkuta o actriţă care interpreta rolul unei prostituate, s-a prosternat înaintea ei, spunând: „Mamă, ai venit de data aceasta sub această înfăţişare?" Căci Mama părea să spună: „Şi prostituata sunt Eu; nu există nimic în afară de Mine."

Pe măsură ce comuniunea sa cu Mama devenea tot mai profundă, acolo unde înainte, în timpul unei viziuni, vedea doar o mână, un picior sau chipul Mamei, acum îi contempla întreaga fiinţă, zâmbind şi vorbind cu el. Acolo unde odinioară vedea o rază de lumină pornind din ochii ei şi atingând ofranda de hrană, acum o vedea mâncând ea însăşi din acea ofrandă. Acolo unde până atunci percepuse doar Prezenţa vie în imaginea sacră, acum nu mai vedea nicio imagine: o vedea chiar pe Mama Divină, în întregime Conştiinţă.

„Îmi apropiam palma de nările ei şi simţeam că Mama respira cu adevărat. Priveam cu cea mai mare atenţie, dar nu reuşeam niciodată să văd umbra trupului ei divin proiectată pe peretele templului în lumina lămpii, noaptea. Din camera mea o auzeam pe Mamă urcând scările, voioasă ca o fetiţă, în timp ce gleznierele ei sunau cristalin. Mă urcam să mă încredinţez şi o găseam într-adevăr stând pe veranda etajului superior al templului, cu părul despletit, privind când spre Calkuta, când spre Gange."

În acea perioadă, Calcutta se angliciza cu rapiditate, însă popularitatea Templul Kalighat Kali rămânea neştirbită. Oraşul Calkuta a fost întemeiat pe pământul sacru al zeiţei Kali (Kālī-kṣetra, "ţinutul lui Kali"). Potrivit tradiţiei, unul dintre degetele piciorului drept al zeiţei Sati a căzut pe pământ pe malul Gangelui, iar în acel loc a fost ridicat Templul Kalighat. Satul învecinat, Kalikata, avea să dea, prin anglicizare, numele de Calcutta. S-a sugerat că principala arteră orientată pe direcţia nord–sud a oraşului, Chowringhee, şi-ar fi primit numele în perioada dominaţiei britanice de la sfântul din secolul al IX-lea Chouringi-natha, căruia tradiţia îi atribuie întemeierea imaginii sacre a zeiţei Kali la Kalighat şi care ar fi urmat acest drum pentru a se închina la templul zeiţei.

Devoţiunea lui Ramakrishna faţă de Mama Divină a atras la Templul Dakshineswar Kali numeroşi discipoli din Calkuta. Printre ei se afla şi Narendranath Datta (1863–1902), absolvent al unui colegiu misionar creştin, familiarizat cu filosofia occidentală şi înzestrat cu un spirit sceptic. Narendra a relatat că, la scurt timp după întâlnirea sa cu Ramakrishna, tatăl său a murit, iar familia a ajuns într-o situaţie materială foarte grea.

> *„În mintea mea s-a născut convingerea neclintită că toate suferinţele aveau să ia sfârşit de îndată ce mă voi ruga Mamei, fiindcă aşa îmi spusese Ramakrishna (Maestrul). Am aşteptat căderea nopţii cu o nerăbdare plină de speranţă. În cele din urmă, noaptea a sosit. După ce trecuseră trei ceasuri din noapte, Maestrul mi-a cerut să merg la sfântul templu. Pe măsură ce mă apropiam, am fost cuprins de un fel de extaz adânc; mergeam clătinându-mă ca un om ameţit. Eram stăpânit de convingerea neclintită că aveam s-o văd cu adevărat pe Mamă şi că îi voi auzi glasul. Am uitat tot restul şi am rămas cu totul absorbit de acest singur gând.*
>
> *Intrând în templu, am văzut că Mama era însăşi Iubirea şi Frumuseţea infinită, în toată puritatea lor. Inima mi s-a revărsat de iubire şi devoţiune şi, copleşit de beatitudine, m-am prosternat iar şi iar înaintea ei, rugându-mă: «Mamă, dăruieşte-mi discernământ; dăruieşte-mi detaşare; dăruieşte-mi cunoaştere divină şi devoţiune; fă să mă pot bucura întotdeauna de vederea Ta neîmpiedicată.» Inima mi-a fost inundată de pace. Întregul univers a dispărut cu desăvârşire şi numai Mama a rămas, umplându-mi întreaga fiinţă.*”

„De îndată ce m-am întors la Maestru, el m-a întrebat: «Te-ai rugat Mamei să-ţi îndepărteze lipsurile lumeşti?» Surprins de întrebare, i-am răspuns: «Nu, domnule; am uitat s-o fac. Ce trebuie să fac acum?» El mi-a spus: «Du-te degrabă din nou şi roag-o.»

M-am îndreptat încă o dată spre templu şi, de îndată ce am ajuns în prezenţa Mamei, am fost din nou cuprins de acelaşi extaz. Am uitat toate celelalte lucruri, m-am prosternat înaintea ei iar şi iar şi m-am rugat numai pentru dobândirea cunoaşterii divine şi a devoţiunii. Când m-am întors, Maestrul a zâmbit şi m-a întrebat: «Ei bine, de data aceasta i-ai spus?» Din nou uimit, i-am răspuns: «Nu, domnule; de îndată ce am văzut-o pe Mamă, am uitat totul sub puterea unei forţe divine de nedescris şi m-am rugat numai pentru cunoaştere şi devoţiune. Ce e de făcut acum?»

Maestrul mi-a spus: «Copil nechibzuit, nu puteai să te stăpâneşti puţin şi să-i adresezi acea rugăciune? Du-te încă o dată şi, dacă poţi, spune-i ceea ce trebuia să-i ceri. Repede!»

Am pornit pentru a treia oară. Dar, de îndată ce am intrat în templu, am fost cuprins de un puternic sentiment de ruşine. Mi-am spus: «Ce lucru neînsemnat am venit să-i cer Mamei! Aşa cum spune Maestrul, este ca şi cum, după ce ai primit bunăvoinţa unui rege, i-ai cere tărtăcuţe şi dovleci. Vai, cât de mărginită este mintea mea!» Copleşit de ruşine şi de repulsie faţă de un asemenea gând, m-am prosternat înaintea ei iar şi iar, spunând: «Nu doresc nimic altceva, Mamă; dăruieşte-mi numai cunoaştere şi devoţiune.»”

După moartea lui Ramakrishna, Narendra, cunoscut de acum sub numele de Swami Vivekananda, a devenit vestit ca orator înzestrat cu o remarcabilă forţă spirituală. În 1893, a fost trimis de Bhaskara Sethupathi la Parlamentul Religiilor din 1893, desfăşurat în Chicago, iar ulterior a călătorit în Regatul Unit şi în Europa, unde a ţinut conferinţe despre *Vedānta*, câştigând numeroşi discipoli de seamă. Printre aceştia s-a numărat şi Margaret Noble, autoarea lucrării *Kali the Mother.*

Vivekananda a prevestit „renaşterea Mamei în conştiinţa omenirii, după ce religiile patriarhale o siliseră să se retragă în ascunzişurile inconştientului”. El scria: „*Văd înaintea mea, limpede ca lumina zilei, o viziune: străvechea Mamă s-a trezit din nou şi şade pe tronul ei,*

întinerită şi mai plină de slavă ca oricând. Vestiţi-o întregii lumi cu glasul păcii şi al binecuvântării."

În India, cultul lui Kali a primit un nou impuls în vremea mişcării naţionale (*swadeśī*), în epoca lui Vivekananda, când zeiţa a ajuns să fie privită ca personificarea Bengalului.

Astăzi, Kali este adorată în locuri de pelerinaj care se întind de la Peshawar până în Assam şi din Kashmir până la Kanyakumari (Capul Comorin). Au fost înfiinţate numeroase *kālībārī* („Case ale lui Kali"), destinate cultului comunitar, în jurul cărora se desfăşoară activităţi sociale şi culturale având ca punct central sărbătorile Kālī Pūjā şi Durgā Pūjā.

Kali dansează dansul cosmic, dezvăluind fetei care stă ghemuită la picioarele ei (detaliu, jos) grandoarea feminină a universului.
Gujarat, cca. secolul al XVI-lea, piatră

Adorarea principiului feminin sub forma ***kumārī*** – *fecioara* – reprezintă unul dintre ritualurile săvârşite în timpul marii sărbători anuale dedicate zeiţelor Durga şi Kali, căci „Toate femeile din toate lumile nu sunt decât părţi ale Fiinţei Mele." Chiar şi în ipostaza de *kumārī*, principiul feminin este tot Kali. Potrivit tradiţiei, *kumārī* era venerată ca o fetiţă goală, adică lipsită de vălul iluziei (*Māyā*). În prezent, în timpul sărbătorii, fetiţele primesc adorarea rituală din partea familiilor lor, fiind îmbrăcate în haine noi.

Adorarea din timpul sărbătorii se desfăşoară pe parcursul a cincisprezece zile, din prima zi a lunii în creştere până la noaptea cu lună plină. Fazele de creştere şi de descreştere ale Lunii simbolizează ciclul cosmic al evoluţiei şi involuţiei, al manifestării şi al reabsorbţiei universului. Veşnica „A Şaisprezecea Parte" (*Ṣoḍaśanityā*), plinătatea lui Śakti, este personificată de o fecioară

de șaisprezece ani (*ṣoḍaśī*), care reprezintă izvorul întregii vieți. Potrivit tradiției tantrice, ”prin adorarea fecioarei, ființa umană își supune voința voinței Universului.”

Smashanakali la Ghat-ul Arzător. De fiecare ureche a zeiței atârnă câte o figurină minusculă a unei sadhaka - devota copilărească atât de dragă Mamei. Natura ei este eliberarea. Școala Mandi, cca. secolul al XVIII-lea, guașă pe hârtie

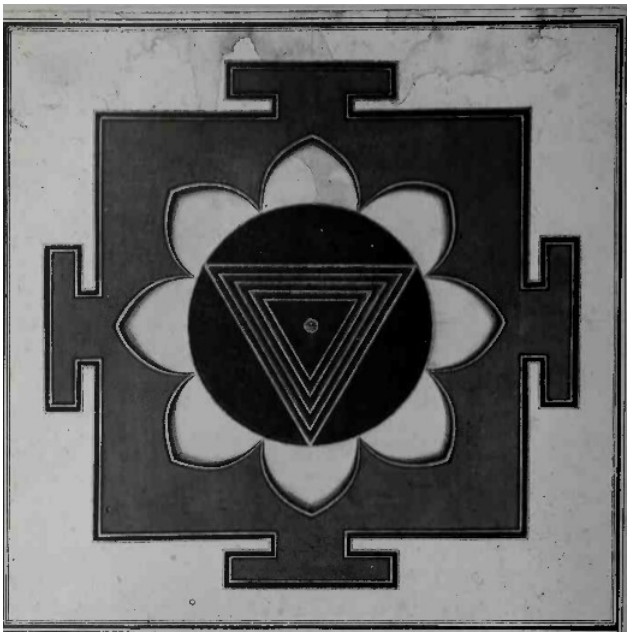

Yantra Kali reprezentând desfășurarea lumii simțurilor, puterilor și aparențelor din Kali, simbolizată de bindu-ul central.
Rajasthan, secolul al XI-lea, guașă pe hârtie

Ṣoḍaśī este numele celei de-a treia dintre Daśa Mahāvidyā („Cele Zece Mari Înțelepciuni”). Ea este identificată cu Tripurasundari, cunoscută și sub numele de Lalitā, Tripurā, Mahātripurasundarī sau Rājarājeśvarī, zeița tutelară a unuia dintre cele mai importante culte ale lui Śakti, numit *Śrīvidyā*. Cultul *Śrīvidyā* a fost practicat odinioară pe o arie întinsă, din Kashmir până în Kerala, iar despre el s-au scris mai multe texte decât despre oricare altă tradiție *śākta*. *Yantra*-ua lui Tripurasundarī este faimosul **Śrī-yantra** sau **Śrī-cakra**, diagrama sacră a puterii care simbolizează universul și cauza sa divină.

Ca popularitate, imediat după Dakṣiṇakālī se află Smashānakālī, forma zeiței venerată îndeosebi de acei *tantrika* avansați care săvârșesc ritualurile de adorare în locurile de incinerare. Kali, Stăpâna Morților, nu refuză pe nimeni. Ea veghează necontenit la rugul funerar. În lucrarea ei este cu desăvârșire nepărtinitoare, călăuzind fiecare ființă potrivit nevoilor și firii sale, precum și împrejurărilor în care se află, oferindu-i ajutorul în măsura potrivită. Moartea este privită ca atingerea ei transformatoare, care îndepărtează durerea, suferința și neliniștea și dăruiește libertate și pace. Flăcările tremurătoare ale rugului funerar sunt pline de compasiune.

La un moment dat, Ramakrishna a descris o viziune a divinei Māyā, prin care universul este creat și susținut, iar în cele din urmă este reabsorbit în ea. El a văzut o femeie de o frumusețe desăvârșită, însărcinată în pragul nașterii, ieșind din Gange. Ea a dat naștere unui copil și a început să-l alăpteze cu nesfârșită tandrețe. O clipă mai târziu însă, înfățișarea ei s-a preschimbat într-una înfricoșătoare; înșfăcând copilul între fălcile sale, l-a sfărâmat. După ce și-a devorat propriul prunc, s-a întors în apele fluviului. Mahāmāyā este Atotziditoarea, Atothrănitoarea și Atotmistuitoarea.

6. Realitatea Supremă

Ea este însăși Lumina și este transcendentă.
Din trupul ei izvorăsc raze cu miile – două mii, o sută de mii, zeci de milioane, sute de milioane –
numărul lor nu poate fi cuprins.
Prin ea și datorită ei strălucesc toate ființele și toate lucrurile, fie ele mișcătoare sau nemișcătoare.
Prin lumina acestei Devī toate cele existente se fac vădite.

— Bhairava Yāmala

În *Devī Upaniṣad*, Zeița Supremă își dezvăluie adevărata natură, care transcende întreaga existență empirică:

„*Mare Zeiță, cine ești Tu?*”

Ea răspunde:

„În esența Mea sunt Brahman, Absolutul.
Din Mine a luat naștere universul, alcătuit din Prakṛti (substanța primordială a naturii) și Puruṣa (Conștiința cosmică), din Vid și din Plenitudine. Eu sunt beatitudinea și non-beatitudinea. Eu sunt cunoașterea și ignoranța.
Eu sunt cele cinci elemente și tot ceea ce le transcende;
eu sunt pañca-bhūta (cele cinci elemente grosiere) și tanmātra-ele (cele cinci elemente subtile).
Eu sunt întregul univers.
Eu sunt Veda și tot ceea ce este dincolo de ea.
Eu sunt Cea Necunoscută.
Jos și sus, de jur împrejur – pretutindeni sunt Eu.”

Sistemul *Krama din Kashmir*, o tradiție distinctă și independentă, este cel care definește Realitatea Ultimă drept Kali. Filosofia Krama, integrată în șivaismul din Kashmir, a fost expusă pe larg de Abhinavagupta (cca 950–1020 d.Hr.), filosof și sfânt de o excepțională desăvârșire spirituală.

În filosofia *Krama*, Kali este desemnată, mai întâi, drept Mātṛsadbhāva, *Arborele Energiei conștiente*, auto-luminoase, care se manifestă succesiv sub forma celor douăsprezece Kali; în al doilea rând, drept Vāmeśvarī, nume ce exprimă puterea Conștiinței (Cit-Śakti), care strălucește în toate lucrurile; iar în al treilea rând, drept Kālasaṅkarṣiṇī, deoarece nu este limitată de timp (*kāla*), a cărui natură este aceea a succesiunii. Deși se manifestă succesiv în toate formele sale, ea rămâne neatinsă de acestea. Natura ei esențială este Lumină, Conștiință și Libertate.

Abhinavagupta a alcătuit un *Krama-stotra* în cinstea celor douăsprezece forme ale lui Kali și le descrie astfel:

Prima, **Sṛṣṭikālī**, creația obiectelor, este Conștiința Supremă (*Parasaṃvit*) în clipa în care în ea se ivește voința de a crea, iar creația încă nemanifestată începe să strălucească în ea sub forma unei schițe obiective.

A doua, **Raktakālī**, experienţa obiectelor, este starea în care, după manifestarea lumii obiective, Conştiinţa Supremă se revelează ca instrument al cunoaşterii (cele cinci simţuri) şi intră în relaţie cu lumea obiectivă exteriorizată. Aceasta reprezintă aspectul puterii de conservare în raport cu obiectul.

A treia, **Sthitināśakālī**, încetarea experienţei obiectelor, este Conştiinţa Supremă orientată spre retragerea formei sale exteriorizate şi, prin aceasta, a întregii lumi obiective, datorită înclinaţiei sale de a se odihni în sine însăşi, în conştiinţa: „Am cunoscut obiectul." Aceasta reprezintă aspectul dizolvării în raport cu obiectul.

A patra, **Yamakālī**, îndoiala privind experienţa obiectului, exprimă puterea de nedeterminat care se manifestă în raport cu obiectele conceptuale şi cu experienţa lor. Ea dă naştere îndoielii cu privire la obiectele experienţei – existente doar ca simple reprezentări mentale – şi conduce apoi la înlăturarea sau dizolvarea acestei îndoieli.

Deosebirea subtilă dintre aceste ultime două forme (*Sthitināśakālī* şi *Yamakālī*) constă în trecerea de la conştiinţa: **„Am cunoscut obiectul"** la conştiinţa: **„Obiectele experienţei nu sunt diferite de mine."**

A cincea, **Saṃhārakālī**, disocierea obiectelor de normele lor exterioare, este centrată asupra puterii de dizolvare. După risipirea îndoielii sau a obiectelor ei, Conştiinţa Supremă face să dispară caracterul exterior al obiectelor şi le reuneşte în interiorul propriei sale fiinţe, ca fiind una cu ea însăşi.

A şasea, **Mṛtyukālī**, contopirea deplină a obiectului cu subiectul, are natura morţii (*mṛtyu*), întrucât face să dispară exterioritatea obiectelor. Totuşi, ea rămâne în legătură cu obiectivitatea, deoarece o recunoaşte ca fiind nediferită de propria sa natură. Însă această obiectivitate nu poate exista decât întemeindu-se pe Subiectul (*Pramātṛ*), liber de orice limitare. Mṛtyukālī poartă acest nume deoarece o cuprinde şi o transcende chiar şi pe Saṃhārakālī.

A şaptea, **Rudrakālī sau Bhadrakālī**, reinstaurarea vremelnică a obiectului pentru a fi dizolvat definitiv, desemnează starea în care, imediat după dizolvarea multitudinii obiectelor, Conştiinţa Universală face să apară în mintea subiectului individual un obiect determinat. Acest obiect, care este imaginea mentală reînviată a unei acţiuni săvârşite în trecut, devine suportul îndoielii. Îndoiala priveşte faptul dacă acea acţiune a fost dreaptă sau nedreaptă, iar certitudinea că ea a fost una sau alta este cea care determină rodirea faptelor prin experienţe plăcute sau neplăcute, atât în această viaţă, cât şi în cea viitoare.

A opta, **Mārtaṇḍakālī**, contopirea celor douăsprezece facultăţi, este Conştiinţa Universală în ipostaza în care reabsoarbe toate cele douăsprezece instrumente ale cunoaşterii (*indriya*): cele cinci simţuri ale percepţiei, cele cinci organe ale acţiunii, *Manas* (mintea) şi *Buddhi* (intelectul), în *Ahaṃkāra*, conştiinţa eului. Mārtaṇḍakālī reprezintă puterea *anākhyā* („de nedescris") în raport cu instrumentele cunoaşterii, întrucât face ca toate cele douăsprezece facultăţi să se identifice atât de deplin cu conştiinţa eului, încât îşi pierd orice existenţă distinctă şi devin de nenumit.

Cele patru forme ale lui Kali descrise până aici reprezintă aspectele Conştiinţei Universale care dizolvă instrumentele cunoaşterii şi ale acţiunii. Următoarele patru, începând cu **Paramārkakālī**, sunt cele care dizolvă subiectul individual limitat.

A noua, **Paramārkakālī**, este contopirea conştiinţei eului (*Ahaṃkāra*) cu subiectul limitat, adică spiritul individual. Ea reprezintă puterea particulară care face să apară subiectul limitat prin absorbţia conştiinţei eului în acesta.

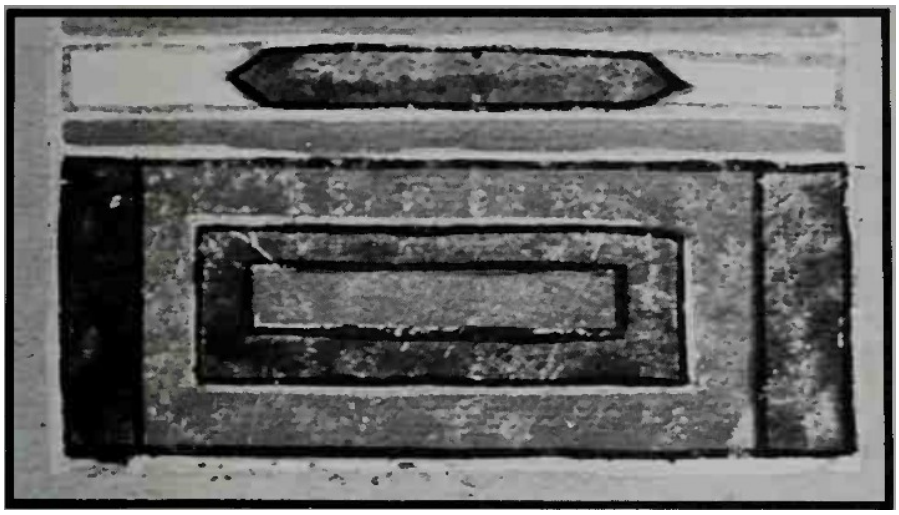

Yantra Kalanala, simbolizând Focul Sfârşitului, îmbinând Spiritul cu Înţelepciunea Pură. Rajasthan, secolul al XVIII-lea, guaşă pe hârtie

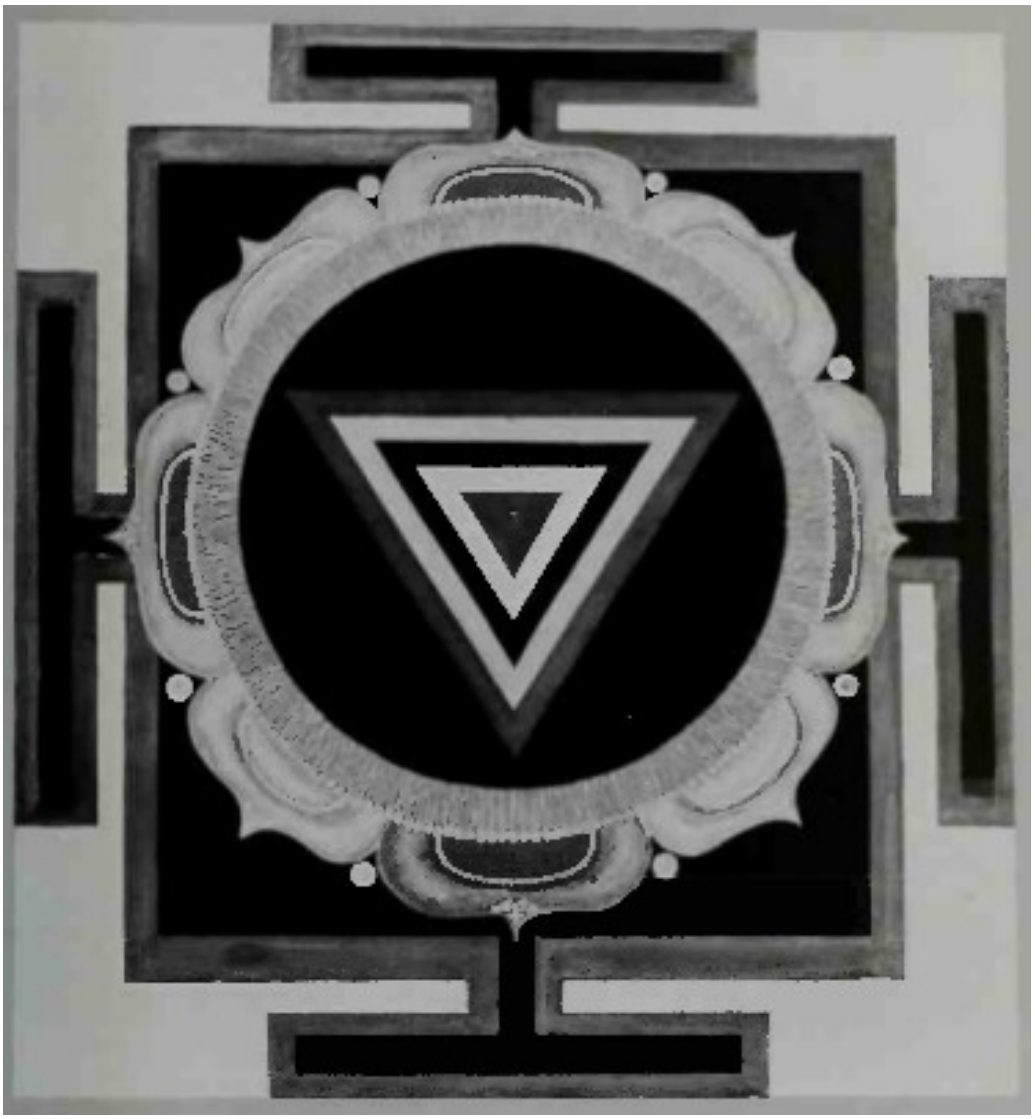

Kall yantrà. Nepal. (Pictură după originalul de Bradley A. Te Paske, Santa Fe)

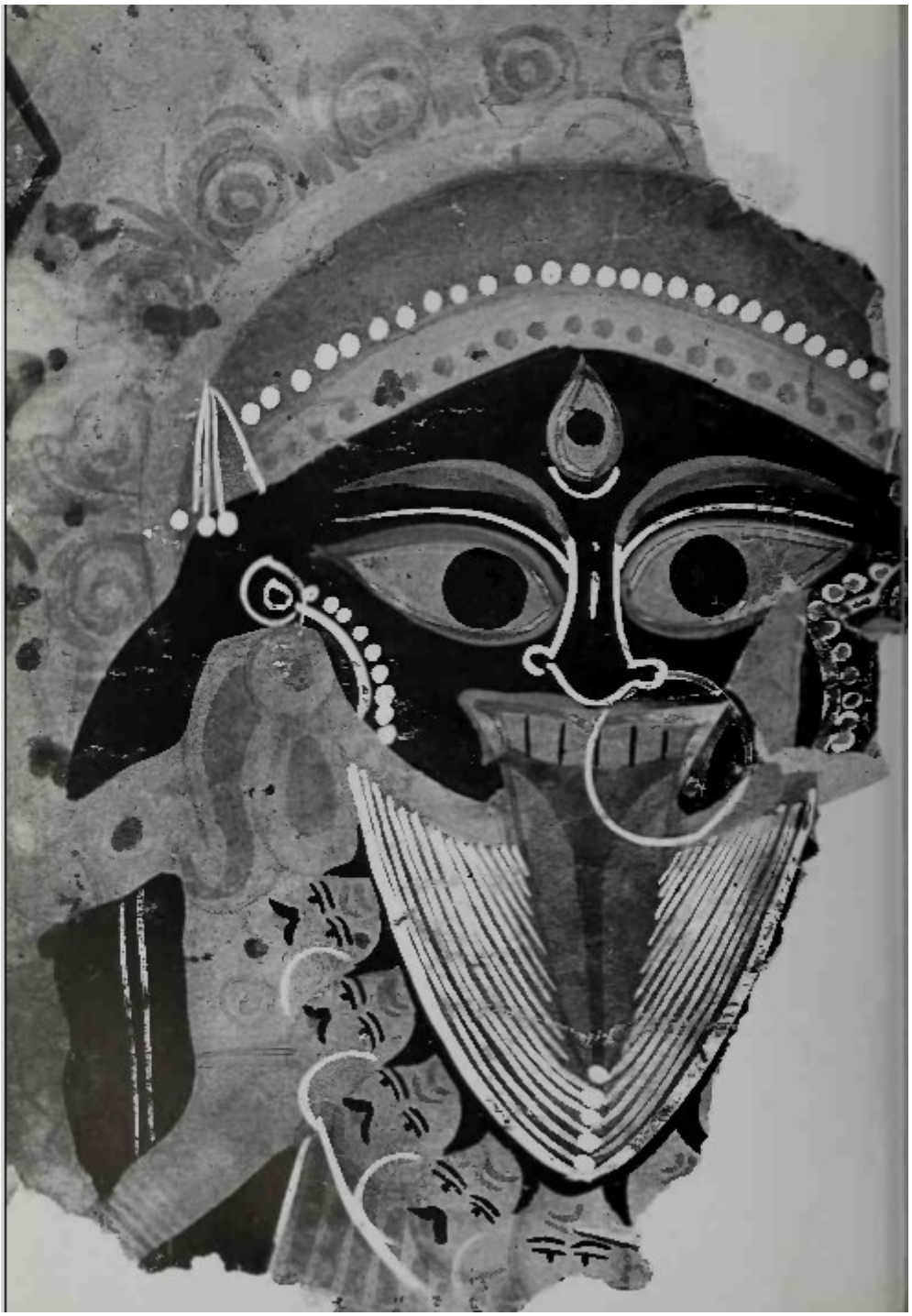

Kali. Pictură Patau. Școala Kalighat.
Calcutta de Sud, secolul al XIX-lea, acuarelă pe hârtie

7. Picturile de la Kalighat

Picturile de la Kalighat sunt creația artiștilor populari bengalezi, cunoscuți sub numele de **paṭuā**, care au trăit într-o așezare din jurul Templul Kalighat Kali, în sudul orașului Calkuta, începând din primele decenii ale secolului al XIX-lea. Pe lângă reprezentările tradiționale ale zeiței venerată în templu și ale subiectelor mitologice, acești paṭuā au pictat și scene din viața de familie, distracții populare și alte aspecte ale vieții cotidiene. Teme precum beția, certurile domestice, ipocrizia religioasă sau puterea feminină sunt dezvoltate în mici serii de imagini destinate să fie vândute pelerinilor și publicului larg care se îndrepta în număr mare spre templu.

Toate marile temple ale Indiei au în jurul lor comunități de artiști și meșteșugari, însă numai la Kalighat creația acestora cuprinde elemente de satiră socială și chiar teme de revoltă împotriva ordinii sociale. Francheța și autenticitatea subiectelor sunt în deplină armonie cu îndrăzneala stilului.

Totuși, picturile de la Kalighat, asemenea tuturor picturilor realizate pentru temple, sunt în esență creații colective, rodul muncii mai multor membri ai aceleiași familii, în spatele cărora se află generații întregi de artiști. Simțul compoziției de ansamblu este întotdeauna prezent în conștiința pictorului. Organizarea tradițională a familiei le oferea artiștilor stabilitatea fără de care nu și-ar fi putut dezvolta arta în strânsă legătură cu tradiția. Deși posibilitatea afirmării radicale a individualității, în sensul modern al cuvântului, era foarte limitată, stilul comun se caracterizează prin desenul liniar, simplificat și ritmic, iar cromatica este viguroasă și expresivă.

Chiar și atunci când tușele tind să devină stilizate, ca urmare a repetării acelorași motive de-a lungul anilor, picturile de la Kalighat își păstrează vitalitatea combinațiilor cromatice tradiționale. Culorile predominante sunt negrul de fum, ocrul, orpimentul, indigo-ul și verdele. Culoarea argintie este folosită pentru contururi, precum cele ale trupului care se întrezărește sub veșmintele strâns lipite de corp, precum și pentru podoabe, perne și alte detalii decorative. **Paṭuā**-ii pictau folosind un coloid de staniu, un material ieftin care, spre deosebire de argint, nu-și pierdea luciul după lustruire. Modelarea volumelor era realizată prin aplicarea unor tonuri mai închise pe suprafața hârtiei încă umede.

Compoziția este simplă. Cele mai multe dintre picturi înfățișează doar una sau două personaje; fiecare figură este reprezentată potrivit tiparului esențial pe care **paṭuā**-ii îl considerau fundamental, contururile trupului fiind simplificate sau chiar transformate în motive decorative. Cele mai reușite exemple ale artei de la Kalighat sunt picturile viu colorate sau desenele în alb și negru, caracterizate de un desen spontan, energic și plin de vitalitate.

Una dintre seriile de picturi ironizează prostia și năravurile rele ale bărbaților, o temă foarte răspândită în literatura populară bengaleză, în timp ce un alt grup remarcabil pune în valoare afirmarea și autoritatea femeii. Într-una dintre imagini, bărbatul este înfățișat ca un miel pe care femeia îl conduce cu o sfoară; în altele, poziția dominantă a femeii este sugerată prin faptul că îl calcă în picioare pe bărbat, amintind de reprezentarea tradițională a lui Kali stând deasupra lui Shiva. Sentimentul libertății și al puterii feminine este exprimat cu o deosebită forță.

Istoricul de artă William George Archer comenta astfel imaginea „bărbatului-miel”:

> *„Ne amintește de glumele pe care soacra i le adresează mirelui la nunțile din Bengal: «Te-am cumpărat cu scoici cowrie. Te-am legat cu o funie. Ți-am pus un fus în mână. Acum behăie ca o oaie!» Dar nu soțul transformat în oaie este cel care joacă acest rol lipsit de demnitate, ci iubitul-oaie.”*

Archer observă că „astfel de imagini ar fi putut fi influențate de ecouri îndepărtate ale cultului zeiței Kali și, într-un mod indirect, ar fi putut glorifica «principiul feminin».”[31]

Deși ultimii reprezentanți ai școlii de pictură de la Kalighat au dispărut, iar picturile de la Kalighat mai pot fi admirate astăzi doar în colecțiile unor muzee precum Muzeul Asutosh din Calkuta, Victoria and Albert Museum,[32] Muzeul Pușkin și Náprstek Museum, asocierea dintre libertatea și independența femeii, pe de o parte, și Kali, pe de altă parte, este una care va continua, fără îndoială, să se manifeste și în viitor.

O soție își ține soțul timid de o sfoară, iar, în dreapta, Bhairavi calcă în picioare o figură masculină. Școala Kalighat, secolul al XIX-lea, acuarelă pe hârtie

Viziunea occidentală a lui Kali, Expoziția Kali Yuga, San Francisco, 1986, Pictură de Maitreya Bowen. Ulei și foiță de aur pe carton.

31 W.G. Archer, *Kalighat Paintings*, London 1971.

32 Scriitorul Rudyard Kipling a donat Muzeului Victoria și Albert din Londra, în 1917, o serie de picturi Kalighat colecționate de tatăl său, acestea formând baza celei mai mari colecții din lume.

Imagine templul lui Kali venerată la Kalighat, Calcutta de Sud, piatră.

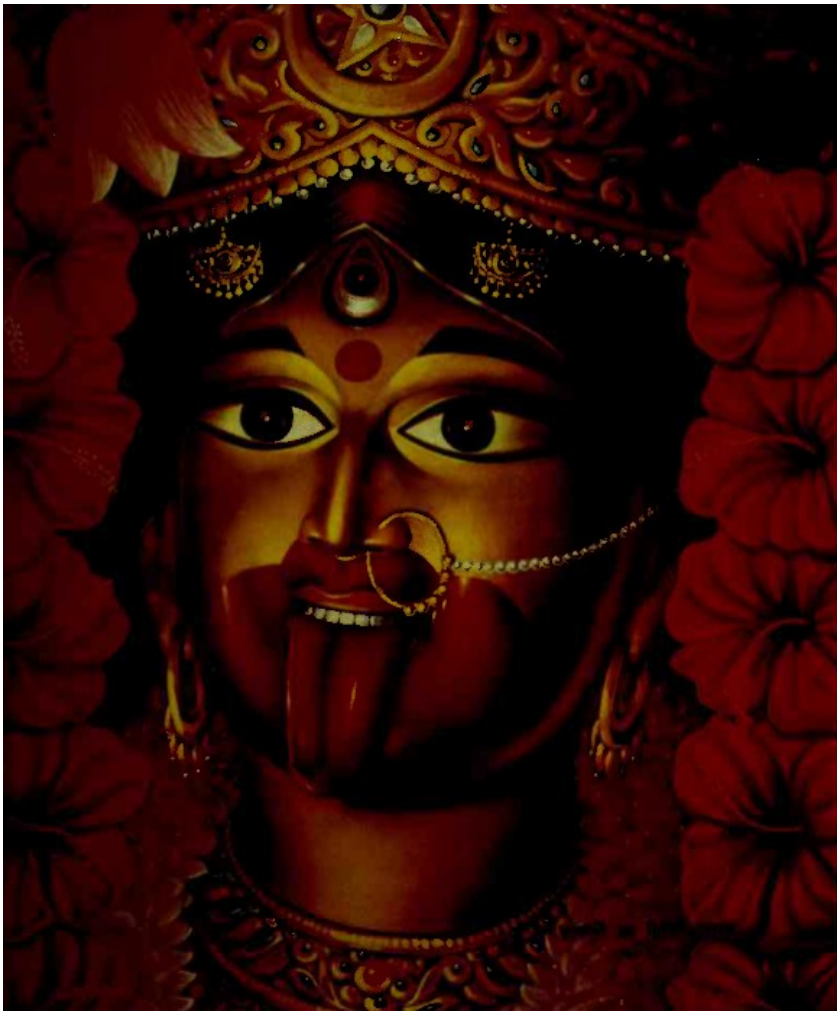

Masca lui Tara, un nume popular al lui Kali. Bengalul de Vest, alamă.

Viziunea contemporană a lui Kali ca „Conservator”.
Creioane colorate pe hârtie, Priya Mookerjee, New York.

8. Imnuri închinate lui Kali

Acelei Puteri care sălăşluieşte în toate fiinţele ca Pace,
închinare ei, închinare ei, închinare ei, iarăşi şi iarăşi închinare ei.

— Devī Māhātmya

Imnurile închinate lui Kali exprimă slăvirea nesfârşitelor ei ipostaze, deşi Ea este Una. Ea este prezentă în tot ceea ce există, însufleţit şi neînsufleţit deopotrivă, căci universul, cu întreaga sa diversitate de manifestări, nu este decât expresia propriei sale Fiinţe. De aceea, întreaga viaţă şi toate fiinţele trebuie cinstite şi adorate ca fiind însăşi Ea, prin imn şi cântare.

Vasta literatură Śākta conţine numeroase poeme care ilustrează „jocul cosmic” (*līlā*) al Zeiţei, a cărui realizare risipeşte orice teamă. Căci Mama este înfricoşătoare doar pentru cei care trăiesc încă în iluzia separării; pentru cei care nu şi-au realizat încă unitatea cu Ea şi nu au înţeles că toate formele Ei există spre iluminarea fiinţelor.

În *Devī-Māhātmya*, text recitat în timpul festivalului dedicat lui Durga, unul dintre imnurile rostite proclamă puterea atotpătrunzătoare a Zeiţei:

Acelei Puteri care sălăşluieşte în toate fiinţele ca Conştiinţă,
închinare Ei, închinare Ei, închinare Ei, iarăşi şi iarăşi închinare Ei.
Acelei Puteri care este cunoscută în toate fiinţele ca Raţiune,
închinare Ei, închinare Ei, închinare Ei, iarăşi şi iarăşi închinare Ei.
Acelei Puteri care există în toate fiinţele sub forma Somnului,
închinare Ei, închinare Ei, închinare Ei, iarăşi şi iarăşi închinare Ei.
Acelei Puteri care există în toate fiinţele ca Foame,
închinare Ei, închinare Ei, închinare Ei, iarăşi şi iarăşi închinare Ei.
Acelei Puteri care există în toate fiinţele ca Umbră,
închinare Ei, închinare Ei, închinare Ei, iarăşi şi iarăşi închinare Ei.

Acelei Puteri care există în toate fiinţele ca Energie,
închinare Ei, închinare Ei, închinare Ei, iarăşi şi iarăşi închinare Ei.
Acelei Puteri care există în toate fiinţele sub forma Setei,
închinare Ei, închinare Ei, închinare Ei, iarăşi şi iarăşi închinare Ei.
Acelei Puteri care există în toate fiinţele ca Iertare,
închinare Ei, închinare Ei, închinare Ei, iarăşi şi iarăşi închinare Ei.
Acelei Puteri care există în toate fiinţele ca Neam (Jāti),
închinare Ei, închinare Ei, închinare Ei, iarăşi şi iarăşi închinare Ei.
Acelei Puteri care există în toate fiinţele ca Pudoare,
închinare Ei, închinare Ei, închinare Ei, iarăşi şi iarăşi închinare Ei.
Acelei Puteri care există în toate fiinţele ca Pace,
închinare Ei, închinare Ei, închinare Ei, iarăşi şi iarăşi închinare Ei.

Acelei Puteri care există în toate fiinţele sub forma Credinţei,
închinare Ei, închinare Ei, închinare Ei, iarăşi şi iarăşi închinare Ei.
Acelei Puteri care există în toate fiinţele ca Frumuseţe,
închinare Ei, închinare Ei, închinare Ei, iarăşi şi iarăşi închinare Ei.
Acelei Puteri care există în toate fiinţele ca Noroc Bun,
închinare Ei, închinare Ei, închinare Ei, iarăşi şi iarăşi închinare Ei.

Acelei Puteri care există în toate ființele ca Mod de viețuire,
închinare Ei, închinare Ei, închinare Ei, iarăși și iarăși închinare Ei.
Acelei Puteri care există în toate ființele sub forma Memoriei,
închinare Ei, închinare Ei, închinare Ei, iarăși și iarăși închinare Ei.
Acelei Puteri care există în toate ființele ca Compasiune,
închinare Ei, închinare Ei, închinare Ei, iarăși și iarăși închinare Ei.
Acelei Puteri care există în toate ființele ca Împlinire,
închinare Ei, închinare Ei, închinare Ei, iarăși și iarăși închinare Ei.
Acelei Puteri care există în toate ființele ca Mamă,
închinare Ei, închinare Ei, închinare Ei, iarăși și iarăși închinare Ei.
Acelei Puteri care există în toate ființele sub forma Māyei (Iluziei cosmice),
închinare Ei, închinare Ei, închinare Ei, iarăși și iarăși închinare Ei.

Deși Kālī este eternă și imanentă, Ea se întrupează în forme speciale pentru a restabili și a afirma principiile divine. În imnul **Ādyā Kālī** („Kālī Primordială”), din *Mahānirvāṇa Tantra*, Ea este invocată astfel:

Hrīṃ, o, Distrugătoare a Timpului!
Śrīṃ, o, Înfricoșătoare!
Krīṃ, Tu, Cea Binefăcătoare!
Stăpână a tuturor artelor și științelor sacre,
Tu ești Karuṇā, Compasiunea însăși,
Distrugătoarea trufiei Epocii Kali...
Mamă a Timpului,
Tu strălucești asemenea focurilor
marii dizolvări finale.
Milostivă,
Izvor al milei,
a cărei îndurare este fără margini,
și care poate fi atinsă numai prin propria Ta milă.
Tu ești Focul,
cea arămie,
cea cu înfățișare neagră.
Tu, care sporești bucuria Domnului Creației;
Noaptea întunericului,
și totuși Eliberatoarea din lanțurile dorinței.
Tu, întunecată precum un nor de furtună,
și purtătoare a semilunii.
Distrugătoare a păcatului în Epoca Kali,
Tu, care te bucuri de adorarea fecioarelor;
Tu, care ești refugiul celor ce venerează fecioarele;
Tu, care te desfăți cu ospățul ritual al fecioarelor;
și Tu, care iei însăși forma Fecioarei.
Distrugătoare a fricii,
Tu, care îți asumi după voie toate formele,
a cărei sălaș este la Kāmarūpa (Assam),
care pururea zăbovești în Kāmāpīṭha,
O, Preafrumoasă!
O, liană care împlinești orice dorință,
a cărei frumusețe este propria Ta podoabă,
vrednică de adorare, întruchipare a întregii tandrețe;
Tu, cu trupul delicat

și cu mijlocul suplu.
Tu, care primești cu bucurie nectarul vinului consacrat,
O, Plină de Bucurie,
Revelatoare a căii Kaulika,
Regină a Kāśī (Benares),
Alinătoare a suferințelor,
Ție Îți aduc plecăciunea mea.

În *Karpūrādi-stotra*, imnul este închinat Mamei Kālī ca Dakṣiṇakālikā, forma Zeiței cea mai larg venerată în prezent:

O, Mamă, Tu dai naștere lumii și o ocrotești;
iar în vremea marii dizolvări o retragi înapoi în Tine însăți,
împreună cu pământul și toate cele ce există.
De aceea Tu ești Brahmā,
Domnul celor Trei Lumi, Soțul lui Śrī și Maheśa,
precum și toate celelalte ființe și toate lucrurile.
Cum aș putea, așadar, să slăvesc măreția Ta?
Plecăciune lui Kālī, Soția lui Kāla (Timpul),
cea care nimicește orice păcat și care este Ea însăși Kāla.
Ea este Tārā, Salvatoarea;
Suprema Brahmavidyā, adorată de Zeul Născut din Lotus, Brahmā.
Ea este Śrīvidyā,
doritoare de binele tuturor ***sādhaka****-lor aflați pe calea eliberării;*
înaintea Ei își pleacă frunțile Hari (Viṣṇu) și Hara (Śiva).
Fie ca acea Devī, Mama care se manifestă sub forma tuturor lucrurilor,
să reverse binecuvântări asupra tuturor celor care Îi cântă laudele.

Cultul tradițional al lui Durga, desfășurat acasă. Kerala

În **Bengal** cultul lui **Durgā** şi al lui **Kālī** este, poate, mai adânc înrădăcinat decât oriunde altundeva. Cântecele tradiţiei **Śākta** se află în însăşi inima poporului bengalez.

Marele poet mistic **Ramprasad** a fost un înflăcărat devot al Mamei Kālī. S-a născut nu departe de **Calcutta**, în anul 1718, iar renumele său s-a răspândit încă din timpul vieţii. Au trecut mai bine de două secole de când mulţimile se adunau alături de el, în sate şi pe malurile fluviului **Gange**, ascultându-i cântecele închinate Mamei Kālī.

Tradiţia spune că, în noaptea morţii sale, Ramprasad a compus un ultim cântec şi că, rostind ultimele lui cuvinte, a spus: **"S-a împlinit."** Apoi şi-a dat sufletul.

Tārā, oare îţi mai aminteşti de mine?
Mamă, am trăit fericit; oare există fericire şi dincolo?
Dacă ar fi existat un alt refugiu, nu Te-aş fi implorat.
Dar acum, Mamă, după ce mi-ai dăruit speranţă,
mi-ai sfărâmat lanţurile şi m-ai înălţat până în vârful copacului.
Ramprasad spune: Mintea mea este neclintită,
iar ofranda mea pentru preot este pregătită cum se cuvine.
Mamă, o, Mama mea, totul s-a sfârşit.
Mi-am adus ofranda.

Edward J. Thompson, traducătorul cântecelor lui Ramprasad, descria felul în care le auzise cântate „de hamalii de pe drum sau de lucrătorii din orezării... pe malurile marilor fluvii, la apusul soarelui, când papagalii se întorceau la cuib, iar sătenii se îmbulzeau spre bac după ce se întorceau de la târg... Ţăranii şi pandiţii se bucură deopotrivă de cântecele lui. Găsesc în ele alinare în ceasurile deznădejdii şi chiar în clipa morţii. Cel aflat pe patul de moarte, adus pe malurile Gangelui, îi roagă pe cei care îl însoţesc să cânte cântece de-ale lui Ramprasad."[33]

Despre Ramprasad circulă numeroase legende. Una dintre ele spune că, pe când se îndrepta spre fluviul Gange pentru baia rituală, a întâlnit o femeie care l-a rugat să-i cânte. El i-a spus să-l aştepte acasă, până la întoarcerea sa. Când a întrebat de ea, femeia plecase, dar lăsase un bilet în templul familiei. În acesta îi spunea că însăşi zeiţa Kālī venise din Kāśī (Benares) ca să-i asculte cântarea şi că acum îi poruncea să vină acolo. Ramprasad a pornit la drum, însă s-a îmbolnăvit de două ori pe cale şi a avut o viziune în care Kālī i-a spus să renunţe la călătorie. Atunci a compus următorul cântec:

Ce nevoie mai am eu de Kāśī?
Picioarele de lotus ale lui Kālī sunt pentru mine un loc de pelerinaj îndeajuns.
Meditând adânc în lotusul inimii mele la ele, plutesc într-un ocean de fericire.
În Numele lui Kālī, unde mai este loc pentru păcat?
Când capul nu mai este, nici durerea de cap nu poate rămâne.
Aşa cum focul mistuie un morman de bumbac,
tot astfel toate păcatele pier în Numele lui Kālī.
Închinătorul lui Kālī râde la auzul numelui Gayā
şi al pomenilor pentru strămoşi săvârşite acolo,
precum şi al poveştii că mântuirea s-ar dobândi prin meritele înaintaşilor.
Desigur, Śiva a spus că omul care moare la Kāśī dobândeşte eliberarea.
Însă devoţiunea este rădăcina tuturor lucrurilor,
iar eliberarea nu este decât slujitoarea ei, care o urmează pretutindeni.
La ce bun o eliberare care înseamnă contopire deplină,
asemenea apei care se amestecă cu apa?
Eu iubesc să mănânc zahăr, dar nu doresc să devin zahăr.
Prasad spune cu bucurie: Prin puterea harului şi a îndurării Ei,
dacă ne îndreptăm doar gândul către Zeiţa cu Părul Despletit (muktakeśī) ,

33 Edward J. Thompson şi Arthur Marshman Spencer (tr). *Bengali Religious Lyrics. Săkta*. Calcutta 1923-

cele Patru Bunuri ale vieții devin ale noastre.

Într-un alt cântec, Zeița joacă jocul vieții: zmeul căruia i se taie sfoara simbolizează sufletul eliberat.

În piața acestei lumi,
Mama stă și Își înalță zmeul.
Dintr-o sută de mii,
taie sfoara unuia sau a doi.
Iar când zmeul se înalță spre Infinit,
o, cum râde Ea și bate din palme!

Ramprasad deplânge prilejul irosit:

Minte, nu știi să lucrezi pământul.
Țarina ta a rămas necultivată; dacă ai fi semănat-o,
acum s-ar legăna în ea un lan de aur.
Fă acum din Numele lui Kālī un gard,
pentru ca holda să nu-ți fie nimicită.
Nici chiar Moartea nu îndrăznește să treacă de acest gard,
această fortăreață a Mamei cu Pletele Despletite.
Astăzi sau peste o sută de veacuri – nu știi când va veni pierderea.
În mâinile tale se află clipa de acum, o, Mintea mea!
Grăbește-te să-ți strângi recolta!
Împrăștie acum sămânța pe care ți-au dat-o învățătorii tăi
și stropește-o cu apa iubirii.
Iar dacă singură (o, Mintea mea!) nu poți face aceasta,
atunci ia-l cu tine pe Ramprasad.

Ramprasad a lăsat în urmă somnul ignoranței și este de-a pururi treaz:

Din tărâmul în care nu există noapte
a venit Cineva la mine.
De atunci, pentru mine noaptea și ziua nu mai înseamnă nimic.
Cultul ritual a devenit pentru totdeauna lipsit de rost.
Somnul meu s-a risipit.
Oare voi mai dormi vreodată?
Spune-i cum vrei – eu sunt treaz.
Tăcere! Am înapoiat somnul Izvorului din care venise.
Am adormit somnul pentru totdeauna.
Muzica a pătruns în instrument,
iar din acel mod am învățat un cântec.
Ah! Muzica aceea răsună neîncetat înaintea mea,
căci adânca concentrare este marele ei învățător.
Prasad spune: Înțelege, o, suflete, aceste cuvinte ale înțelepciunii.

Poezia **śākta** de mai târziu urmează stilul lui Ramprasad, peste o duzină de poeți contribuind la îmbogățirea cântecelor închinate Mamei. Printre autorii acestor imnuri se numără musulmani și occidentali care au venit în India înainte de sosirea britanicilor. Unul dintre ei, **Saiyad Jafar**, a compus această tânguire:

De ce Te numeşti Milostivă, când Te afli într-o asemenea stare?
(Iată că Mama, cea Milostivă, Se află într-o asemenea stare!)
Ce bogăţii ai putea să-mi dăruieşti?
Nici măcar haine nu ai pentru Tine.
Ar alege oare o femeie să umble goală,
dacă ar avea cu ce să se îmbrace?
Soţul Tău este cerşetor din naştere,
iar tatăl Tău este de o asprime neînduplecată.
În neamul niciunuia dintre ei nu se află vreun binefăcător.
Ce avere ai putea păstra pentru Saiyad Jafar?
Pieptul lui Hara (Śiva) este singura comoară
pe care se odihnesc cele două Picioare ale Tale.

Un portughez, **Antony Feringhee** (*Feringhee* fiind denumirea generică dată occidentalilor în primele secole ale prezenţei lor în Bengal), a devenit un înflăcărat devot al Mamei Kālī. S-a îndrăgostit de o văduvă bengaleză pe nume **Saudāminī** (sau **Nirupamā**) şi a trăit împreună cu ea în templul lui Kālī din centrul oraşului **Calcutta**, cunoscut astăzi sub numele de **Templul Feringhee Kālī**. Acolo a compus şi a cântat **Śyāma-saṅgīt** – cântece închinate lui Kālī.

O, Mama mea, vei binevoi oare acum să-mi arăţi îndurare?
Dar când ai fost Tu, cu adevărat, binevoitoare cu oamenii?
O, Śyāmā, atât de aspră ai fost,
încât l-ai făcut chiar şi pe Śiva să părăsească strălucitoarea Kāśī (Benares)
şi să-şi afle adăpost în locul de incinerare,
pentru a ajunge un călugăr cerşetor.

Fecioara Kali, Kaligliat, Calcutía de Sud. Acuarelă pe hârtie

Pe lângă imnuri și cântece, există și scrieri moderne în proză având-o în centru pe zeița Kālī de la templul **Kālīghāṭ** din Calcutta. Odinioară, acest mare loc de pelerinaj se afla pe malul **Ādi-Gaṅgā** („Gangele Originar”), brațul principal al fluviului Gange, vestit pentru valurile sale de maree. La vremea Lunii Noi și a Lunii Pline, valuri uriașe, înalte cât munții, urcau împotriva curentului și ajungeau până la treptele de debarcare. Corăbii cu pânze venite din țări îndepărtate ancorau aici.

Astăzi, cursul principal al Gangelui s-a îndepărtat mult de Templul Mamei. Însuși Gangele este mort, redus la puțin mai mult decât un canal. Dar râul, copacul și vestitul loc de incinerare au rămas.

Romancierul bengalez **Avadhut**, un renunțător care trăia în locul de incinerare, a scris în lucrarea sa *Kālītīrtha Kālīghāṭ* (*Kālīghāṭ – locul de pelerinaj al Epocii Kali*) o impresionantă descriere a Gangelui:

Ea este moartă.
Așa să fie.
Cândva, ea era Ganga.
Odinioară era vie
și purta cu ea mii și mii de trupuri,
atâția morți.
Acum, ea însăși este moartă.
Așa să fie.
Este liberă.
Atâta vreme i-a eliberat pe alții;
acum a venit și rândul ei.
Și, într-un fel, este bine așa.

Aici, la **ghāt-ul** vechiului loc de incinerare, se poate simți **strigătul veșnic**:

Întunecat, mut, înfricoșător, cenușiu, lipsit de culoare,
înăbușit, neauzit, de necuprins.
El poate fi simțit în adâncul inimii.
Nu este asemenea plânsului izvorât din tristețe.
Nu poartă nici urmă de mâhnire și nici o durere...

Din mijlocul acelui strigăt întunecat se înalță cântecul Mamei:

Iubesc acea Frumusețe Întunecată,
cu pletele răvășite, care vrăjește lumea.
De aceea o iubesc.
Această Neagră Preaiubită sălășluiește în inima
lui Mahādeva (Śiva), Dumnezeul tuturor zeilor.
Iar Kṛṣṇa cel Întunecat
este însăși viața ținutului Braja (Vṛndāvana),
fermecându-se în jocul său cu păstorițele.
De aceea iubesc culoarea neagră,
pe ea o venerez.
Banamālī Kṛṣṇa[34] *a devenit Zeița cea Neagră, Kālī.*
Așa spune Prasad (Ramprasad), fără a face vreo deosebire între cei doi.
De aceea iubesc Frumusețea Întunecată,
pe Śyāmā, zvâcnirea inimii, pe Cea cu pletele răvășite;
o iubesc și o venerez.

34 Cel împodobit cu ghirlande de flori sălbatice

În imnuri și cântece, Mama Atotputernică își revelează splendoarea și slava, puterea și măreția, atingerea ei magnetică și tămăduitoare, care dăruiește din nou viață sufletului omenesc. Prezența Ei în inimă este extaz. Asemenea razelor soarelui, harul și compasiunea Ei se revarsă în chip firesc și neîngrădit. Cuprins de privirea Ei, sufletul rămâne pentru totdeauna fermecat, iar omul se cufundă într-o fericire fără sfârșit.

„Draga Neagră”. Kali în rolul lui Kala, Marele Timp, dansând dansul cosmic pe pieptul Eternității. Școala Mandi, cca. secolul al XVIII-lea, guașă pe hârtie

Mamă, din lacrimile durerii mele voi împleti un șirag de perle pentru gâtul Tău.
Stelele și-au făurit brățări de lumină ca să-Ți împodobească picioarele,
dar al meu va atârna pe pieptul Tău.
Bogăția și faima vin de la Tine și numai Tu poți să le dăruiești sau să le refuzi.
Dar această durere este în întregime a mea.
Iar când Ți-o aduc drept ofrandă, Tu mă răsplătești cu harul Tău.

— Rabindranath Tagore

Kālī, Mama

Stelele s-au stins. Nor peste nor acoperă cerul.
Pretutindeni este întuneric — viu, fremătător, răsunător.
În vântul care urlă și se învârte năprasnic
se zvârcolesc sufletele unui milion de nebuni,
abia scăpați din casa de nebuni,
smulgând copacii din rădăcini
și măturând totul din calea lor.
Și marea s-a alăturat încleștării,
ridicând valuri cât munții,
ca să atingă cerul întunecat ca păcura.
Fulgerul cu lumina lui sinistră
dezvăluie pretutindeni
mii și mii de chipuri
ale Morții, negre și mânjite,
împrăștiind molime și suferință,
dansând nebunește de bucurie.
Vino, Mamă! Vino!
Căci Spaima este numele Tău.
Moartea este în suflarea Ta.
Și fiecare pas cutremurător al Tău
nimicește pentru totdeauna o lume.
Tu ești Timpul, Atotdistrugătorul!
Vino, o, Mamă! Vino!
Căci Spaima este numele Tău.
Moartea este în suflarea Ta.
Și fiecare pas cutremurător al Tău
nimicește pentru totdeauna o lume.
Tu ești Timpul, Atotdistrugătorul!
Vino, o, Mamă! Vino!
Cine îndrăznește să iubească suferința,
și să îmbrățișeze chipul Morții,
să danseze în dansul distrugerii,
aceluia i se arată Mama.

— Swami Vivekananda

PRIMA JUMĂTATE A CĂRȚII A FOST TRADUSĂ CU:

IAR A DOUA JUMĂTATE A FOST TRADUSĂ CU: